

ԵՐՈՒԱՆԴ Կ.ԱՄԱՏՈՒՆԻ

ԻՆՉ ՏԵՍԱՅ
Խ.ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

9(97.925)

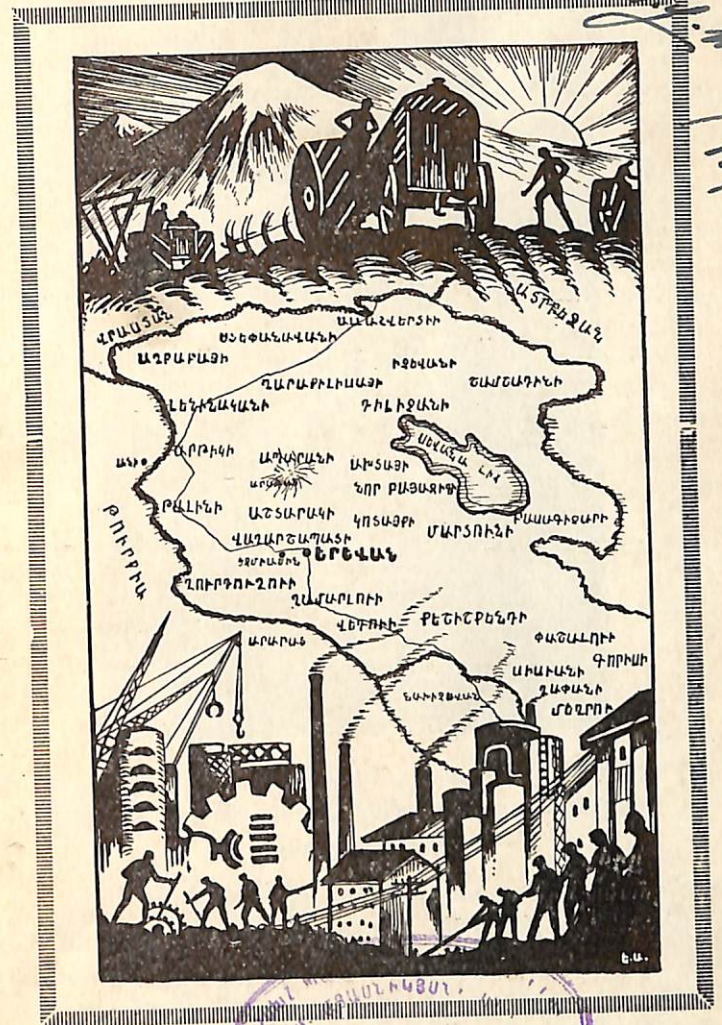
4-51

9 AUG 2011
24 JAN 2006
H. H. H.
Handwritten signature

ԵՐՈՒԱՆԻ Վ. ԱՄԱՏՈՒՆԻ

Ի Ն 2 Տ Ե Ս Ը Յ

ԽՈՐՀՐԴԵՅԻՆ ՀԵՅԸՍԵՆԻ ՄԻՋ.

J. V. Amadani
6205 Chestnut St.
Phila. Pa.
U.S.A.

08 FEB 2013

3449

206

Հօրս՝ ՎԱՀԱՆ Պ. ԱՄԱՏՈՒՆԻԻ, ուսուցիչ եւ Հնչ. գործիչ
Ծնած Տարօն, 1870, կախաղան բարձրացած
Կեսարիա, 1915

Հա՛յր, կը ձօնեմ այս գրգռյալ քեզի, յաւերժացնելու
համար յիշատակդ, որ Տարօնէն մինչեւ Պօլիս, Ազիզիէ,
Սերաստիա, Նիսսար, Թօֆաթ, Կեսարիա, Հանըն, լոյս
սփռեցիր ցեղիդ զարգացման եւ պայքարեցար Հայ ժողո-
վրդի ազատագրութեան համար, եւ 1915 Յուլիս 1ի գի-

24182-59

շերը կախաղանի վրայ փառեցիր՝ աշխարհի մէջ ազատ ապրելու, բնութեան բարիքներն ու լսեմ երջանկութիւնը վայելելու իրաւունքներուն համար պայքարած ըլլալու մեղքը, այն բոլոր կուսակցական կամ ոչ կուսակցական ազգասէր ռահվիրաներուն հետ :

Այն մաքառումները, կռիւները, ապստամբութիւնները որ մղեցիք, հարիւրաւոր տարիներ Հայուն վիշտը երգեցիք, Հայուն ցարը պատմեցիք, օտարներու օգնութիւնը խնդրեցիք... , ի գուր : Հայ ժողովուրդը կրկին փառեց կոտորածի, բշուռութեան եւ աւերի մէջէն, խորտակւեցան ձեր բոլոր յոյսերը ու երազները ցնդեցան, քանզի այդ բոլորը տեղի կունենային իմբերիալիստներու ննշիչ նկրաններուն մէջ :

Բայց, Հա՛յր, այսօր փոխուած են կարգերը, երկրագունտը ցնցուեցաւ եւ բաղխում ունեցաւ Հիւսիսային Աստղին հետ, որու կարմիր յեղափոխութեան երկաթները այլեւցին գերութեան սեւ շղթաները եւ շնորհիւ բոլոր ննշուած ժողովուրդներու պաշտպան այդ մեծ ընկերային յեղափոխութեան՝ ազատագրուեցաւ ե՛ւ Հայաստանը :

Գացի, Հա՛յր, տեսայ աչքերովս հայրենի երկիրը, որ տեսնել քու վերջին փափաքդ էր : Այո, իրագործուած է այն, Ազատ Հայաստանը, եւ աւերակներու վրայ այսօր կը կերտուի երկիր Դրախտավայրը .—Հայկական ուժերով, մշակոյթով, լեզուով, եւ կը յառաջանայ այնպէս, որ այլեւս վախ չկայ խորտակուելու : Հեռու գիշատիչ վոհմակներէ, շահագործողներէ, արկածախնդիրներէ եւ թշնամական յարձակումներէ :

Ձեր գերեզմաններուն մէջ առանձին եւ լճուած չպիտի մնաք, Հայր : Ձեր սգատօնը չպիտի տօնենք, այլեւս ձեզի պիտի չհասնին լիշտի եւ ողբի ձայներ, այլ պիտի լսէք ուրախութեան, յաղթանակի եւ ազատագրութեան կարմրաշունչ քրքումներ :

Նոյնպէս քե՛զ, մայր, որ եփրատի ալիքներուն կուլ գացիր՝ բիւրաւոր Հայ մայրերու հետ . եւ քո՛յր իմ, քե՛զ, որ անապատներու մէջ շուշանի պէս քառամեցար՝ անհամար Հայ կոյսերու հետ, լսեցէք եւ հրմուեցէ՛ք մեզի հետ ալիքներու եւ գեփիւռի բերած աւետաշունչ ձայները եւ պարիկներու ու արեգակի կիզիչ հառագայթներուն հետ դուք ալ տօնեցէ՛ք Հայ ժողովրդի ազատագրման ու յաղթանակի փառատօնը :

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

Ի Ն Զ Տ Ե Ս Ը Յ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԵՍՏԱՆԻ ՄԷՔ

ԴԷՊԻ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ

ԵՐՈՒԱՆԴ Վ. ՎՄԱՏՈՒՆԻ

Նախ քան իմ տպաւորութիւնները դրի առնելս, պարտք կ'զգամ ըսելու, որ ես ոչ մէկ կուսակցութեան կը պատկանիմ, այլ որպէս անանատես՝ պարտականութիւն համարեցի դրի առնել ինչ որ տեսայ, զգացի եւ քարեցայ իմ վեց ամսուան ճանապարհորդութեանս շրջանին, տարբեր երկիրներու եւ մանաւանդ Խ. Հայաստանի մէջ*:

Ամերիկայէն մեկնեցայ Դեկտ. 15, 1932ին դէպի Գերմանիա: Քանի մը օրեր մնացի Պերլին, այցելելով մի քանի կարեւոր եւ ինձ համար հետաքրքրական վայրեր, ինչպէս Վիլհելմ Կայսեր Պալատը, Ֆրետերիք Կայսեր եւ Ազգային Թանգարանները, Ռայխստակի շէնքը, եւայլն: Գերմանիայէն անցայ Բօլօնիա, մնալով քանի մը օրեր Վարչաւային մէջ: Հոս եւս այցելեցի Թանգարաններն ու Հանրապետական Պալատը:

Վերջապէս, Յունվար 2, 1933ի առաւօտեան ժամը 6ին Վարչաւայէն երկաթուղի նստայ դէպի Ռուսիա եւ երեկոյեան ժամը 8ին հասայ Նիկոյելլօ, Խ. Ռուսիոյ հիւսիսարեւմտեան սահմանադրութիւնը:

Նախ քան ճամբայ ելլելս Ամերիկայէն, չափազանց այլանդակ կարծիքներ կը լսէի Խորհրդային. Երկիրներու մասին: Թէ՛ «պիտի կողոպտուիմ», «անօթի պիտի մընամ», «Չեկայի կամ Կէրէուի պաշտօնեաներու հետապնդութեան ենթակայ պիտի ըլլամ», եւ վերջապէս ինչեր...: Այնպէս որ, երբ լեհական սահմանադրութիւն կը

*Սոյն տպաւորութիւններս ամփոփ կերպով հրատարակուած են «Բանուր»ի Յուլիս 29, 1933 թուի մէջ յօդուածով մը եւ «Կուռնկ»ի Յուլիս 28 - Սեպտ. 15, 1933 յաջորդական թիւերուն մէջ 6 յօդուածաշարքերով:

սուրար գնացքը, ալլաղան մտածումներու մէջ էի ու կը խորհէի, թէ գործ պիտի ունենամ «կոտորաւոր» եւ «վայրենի» մարդոց հետ: Բայց ի՞նչ դարմանք, երբ հասանք սահմանադուլս, խորհ. երկրի զինուորական պաշտօնեաներ՝ առոյգ, կայտառ, մաքուր եւ պարզ հագուած, առաջնորդեցին մեզ դէպի մաքսատուն: Օրինական հարցումներէ եւ քննութիւններէ վերջ՝ մի քիչ հանգստացանց, սպասելով երկաթուղիին, եւ այդ «վայրենի» կարծուած մարդիկ շատ քաղաքավարի կերպով դիմաւորեցին մեզ եւ որպէս գիտակից պաշտօնեաներ մեզի հետ վարուեցան այնպէս, ինչպէս որ գեռ դոյութիւն չ'ունի եւրոպական շարք մը երկիրներու մէջ...:

Այստեղ, քննութեան պահուն, հանդիպեցայ Ղարաբաղցի Հայու մը, Անդրանիկ Պապեանի, որ մաքսատան վարիչն էր: Բարձրահասակ, ժպտադէմ եւ լըժաւոհ մէկը, որ մօտեցաւ ինծի.

—Ընկեր, Հայ էք:

—Անշուշտ, —պատասխանեցի:

Ո՞ւր էք գնում:

—Կերթամ Հայաստան:

—Երանի քեզ, ընկեր ջան, դէ՛հ ուրախ պիտի լինես, երբ գնաս ու տեսնես Հայաստանը, մերոնք չինում են, յառաջ են գնում, էլի, սաղ Հայաստանում մի լաւ մտն եկ... խմիր Հայաստանի շամբանիայից, գինուց, կոնեակից, շատ լաւն է:

Այստեղ լաւ ճաշ մ'ընելէ յետոյ, գոհ տպաւորութեան տակ բաժնուեցայ առաջին հանդիպած Հայէն, եւ ժամը 9.30ին մտայ ուսական երկաթուղին՝ դէպի Մոսկուա:

Անցնելով Մինսք, Օրշա եւ Սմոլենսք (այստեղ Նարուլսոն մեծ ճակատամարտ մ'ունեցաւ 1811 – 1812ին) քաղաքներէն, յաջորդ առաւօտ ժամը 9.30ին հասանք Մոսկուա, Ս. Ռուսիոյ մայրաքաղաքը, չորս միլիոն բնակչութեամբ:

Քրեմլինի Պալատին Առջեւ, —Լենինի Դամբարանը, Մեծն Պետրոսի Եկեղեցին եւ Կարմիր Հրապարակը

Առաջին անգամ փափաքեցայ տեսնել Քրեմլինը, Մոսկուայի կեդրոնին վրայ, ի՞նչ խորհրդաւոր եւ փառաւոր տեսարան...: Կ'արժէ տեսնել Մոսկուան ձիւնի տակ, մանաւանդ Քրեմլինը՝ պարիսպներով շրջապատուած, Մոսկուա գետի եզերքը, փոքր քաղաք մը ինքնին, ոսկեղօծ դմբէթներով եւ խաչածայր եկեղեցիներով ու չէնքերով, եւրոպական ու ասիական ճարտարապետութեան գլուխ գործոց մը, որուն վրայ կը ծածանի կարմիր դրօշը: Քրեմլինի առջեւն է Կարմիր Մեծ Հրապարակը՝ մէկ քառ. միոն եւ պարիսպներու մոտքի մեծ դռան ուղղութեամբ գերեզմանները Ռուս յեղափոխականներու եւ մեծ դամբարանը Լենինի, կարմրագոյն եւ սև մարմարէ չինւած, որուն մէջ, ապակեայ շրջափակի մէջ առնուած, զետեղուած եւ զմուռուած է մարմինը Լենինի, կարճահաս-

սակ, լայնաճակատ եւ ցցուն, դեղին մազերով այն մեծ մետաղին, ուր ուխտատեղի մըն է դարձեր ամենօրեայ բիւրաւոր այցելուներու:

Կարմիր Հրապարակի մէկ ուղղութեան վրայ է մեծ մատենադարանը եւ միւս ուղղութեան վրայ՝ Մեծն Պետրոսի փառաւոր եկեղեցին, որ այժմ թանգարանի վերածւած է, սկսելով հանդերձ բոլոր կրօնական զարդերը, խաչերն ու նկարները, իսկ Քրեմլինի մէջ է մեծ թանգարանը, ուր կը տեսնես ձարական այն շտապ, ոսկեղօծ եւ աղամանդակու թագերը, զէնքերն ու զարդերը: Հոն են նաեւ հսկայական եկեղեցիները, աշխարհի ամենամեծ զանգակը, հարիւրաւոր թնդանոթները, եւ վերջապէս, 18 բարձր աշտարակները...

Այցելեցի նաեւ Դրեցեաքովի նկարչական թանգարանը, հոս մնաւանդ հիացումով դիտեցի Հայ մեծ նկարիչ Ալվադովսկիի կարգ մը նկարներն, որոնց շարքին կը տեսնուին Վերեշակինի, Ճ. Լիվիցքիի, Մաքսիմի, Գրամոն-քոյի (Թօլստոյի սերտ բարեկամ), Բէրինի, Պօկրօսքիի, Վրուբէնի, Քարովինքիի եւ այլ հին եւ նոր նկարիչներու բլուրի գործերը: Յետոյ անցայ յեղափոխական թանգարանը, ուր կը տեսնուին 17րդ դարէն սկսեալ բանուրական ազատագրութեան համար զոհուողներու արձանները, նկարները եւ յիշատակներն, ինչպէս Սղենդարայ-դէնկի, Ռազինի, Պուկաչովի, Բլէխանօֆի եւլն. եւլն., ինչպէս նաեւ վերջին յեղափոխութեան դրուագներու յիշատակները:

Ասոնք բոլորը կը դիտէի հիացումով եւ գործնական փաստերով կը տեսնէի, թէ յեղաշրջումը ինչ մեծ դեր կատարած է, ինչ անձեր զոհուած են ազատութեան ճամբուն վրայ՝ թօթափելու համար բռնապետական լուծը եւ կրօնական աւելորդ մոլեղնութիւնը, եւ թէ այն բերած է այսօր ամէնքին համար ազատ եւ հանգիստ բանուրական ու ժողովրդական կառավարութիւն մը, որ կը կոչուի

Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետութիւններու Միութիւն:

Այցելեցի նաեւ Մոսկուայի եւ շրջակայքի հասարակական եւ սպորտական վայրերը. լոտարաններ, սինեմաներ, օրերա, սպլէթ, դործարաններ, Հայաստանի Կուլտուրայի Տունը եւ վերջապէս առաջին հնգօրեայ եւ վերադարձիս՝ տասնեւհինգօրեայ միջոցին դիտեցի հիացումով, թէ այդ երկիրը հաստատուն հիմերու վրայ դրւած է եւ արդիական մտածելակերպով ժողովրդին բարօրութեան համար ոչ մէկ ջանք կը խնայուի:

Այստեղ սլարօք կ'ըզամ ըսելու, որ «Խնդուրիստ» կազմակերպութիւնը, որ գոյութիւն ունի Խորհ. երկիրներու մէջ, կուտայ այն բոլոր դիւրութիւններն ու ծանօթութիւններն ճամբորդներուն, որոնք անձանօթ են այդ երկիրներուն: Ուր որ ալ ըլլաս, Սիպերիա, Մոսկուա կամ Հայաստան, երթեւեկութեան, հիւրանոցի եւայլնի համար «Խնդուրիստ»ը պատրաստ է իր ծառայութիւնը տալու: Նաեւ սխալ է այն կարծիքը, թէ «Խնդուրիստ»ը իր յարմար տեսած տեղերը կը պտտցնէ: Այո, այն կը տանի մեզ այն վայրերը, որ մենք պիտի չգիտնայինք, բայց կը տանի նաեւ ուր որ մենք կ'ուզենք: Ոչ մէկ դժուարութիւն կամ արգելք ուղած տեղը երթալու եւ տեսնելու: Նոյնն է նաեւ առանձին պտոյտի համար:

Այսպէս, հինգ օր մնացի Մոսկուա, մաքուր, լաւ սընդեղեղնով արդիական հիւրանոցի մը մէջ, եւ Յունիս 8, 1933, ժամը 12.30ին երկաթուղի նստայ դէպի Հայաստան:

ԴԷՊԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Մոսկուայէն Թիֆլիզ շատ հաճելի էր ճամբու ընթացքը: Կառաչարին մէջ միշտ լեցուն բազմութիւն, ամէն ազգէ եւ սեռէ, որոնցմէ շատերուն հետ կարելի է խօսիլ եւ վիճարանիլ մտերմօրէն՝ օրուայ անցուդարձերու եւ

քաղաքական հարցերու շուրջ: Գիտակից, հետաքրքր-
րական, լուրջ եւ հիւրասէր անձնաւորութիւններ ամէնքն
ալ: Ռուսերէն չգիտնալս ալ ոեւէ զփուարութիւն չոր-
ւաւ մտերմանալու ուղեկիցներու հետ, քանի որ կարելի
էր ոմանց հետ խօսիլ անգլերէն, ֆրանսերէն եւ մանաւանդ
հայերէն լեզուով: Արդէն անկարելի է որ Հայի մը չհան-
դիսլիս ոեւէ վագոնի մէջ:

Խորհ. երկիրներու երկաթուղիներն ալ մաքուր եւ հանդիսաւոր են: Ինչ կարգի համար որ գնուի տոմսը, միշտ արագովուած է որոշ տեղ մը, ուր կրնաս գիշեր թէ ցորեկ հանգստանալ, ունենալով հանգիստ պառկելու տեղ՝ մաքուր ծածկոցներով, իսկ երկաթուղիին ճաշարաններն ալ գոհացուցիչ են:

Այսպէս, Երեւոյէս օրուան ճանապարհ մը կտրեցինք Մոսկուայէն Թիֆլիս, որու ընթացքին անցանք Վարօնիշ, Բօստով (Ազովի ծովեզերքը), Մախաչկալա, Պաքու (Կասպից ծովու եզերքը), որ կեդրոնն է Խորհ. Երկիրնե-րու նաւթահորերուն եւ մայրաքաղաքը Ատրպէյճանի :

Յունիվար 12, 1933, առաւօտեան ժամը 7ին հասալ
Թրիֆլիս, Վրաստանի մայրաքաղաքը, եւ կէսօրէ
ժամը 1ին երկաթուղի նստայ դէպի Երեւան :

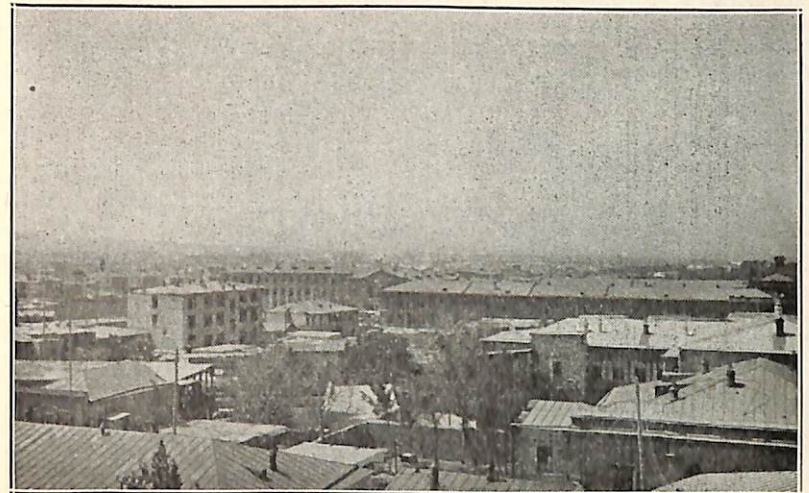
Երբ մտայ վազոնին մէջ, չորս կողմս Հայեր, — շարժա-
վարը, Երկաթուղիի միւս պաշտօնականները, ղինւորներ,
սպաներ, ուսանողներ եւլն. , ամէնքը Հայ: Հարցում-
կ'ողղէի ասոր անոր, որոնք շատ լաւ տրամադրութեան
տակ եւ հետաքրքիր կերպով կը պատասխանէին: Թիֆ-
լիսէն 2 — 3 ժամ զնացքը հեռանալէ յետոյ Կովկասեան
լեռնաշղթաներու մէջէն մտաւ Հայաստանի սահմանը . . . :

Ուղեւորութիւնս անսահման էր : Ուրախութեան սարսուռ մ'անցաւ վրայէս եւ արցունքի կաթիլներ սահել ըսկըսան աչքերէս : Կ'ողջայի թէ տարրեր նուիրական միջավայրի մը մէջ եմ , այսքան դարերէ ի վեր երազուած հայրենի հողին վրայ կը դանուիմ . . . : Հայերէն զերրով զըը-

աւած էին բոլոր կայարաններու անուկները, ամէն տեղ հայերէն կը խօսուէր, կատարեալ երուդեռ կար. իւրաքանչիւր կայարանի հարիւրաւորներ կ'ելլէին ու կը մտնէին, գործաւորներ, սլաշտօնեաներ, ընտանիքներ, որոնք աշխատանքէ կամ արձակուրդէ կը վերադառնային...

Հակառակ եղանակի աննպաստ պայմաններուն, ձմրան թանձր ձիւնին, բնական տեսարաններու զգլխիչ տեսքը կարելի էր տեսնել: Զիկ զակ ճանապարհներ, կիրճեր, լեռներ եւ անտառներ՝ իրարու յաջորդող, գեղեցիկ եւ գլխիչ տեսք մը կը ցուցադրէին. նորաչէն կայարաններ, չհքեր, ծխացող գործարաններ, վերջապէս բոլոր այս երեւոյթները առաջին ականարկով՝ ցոյց կուտային եւ կը զգացնէին վերաշինուող երկրի մը յատուկ բոլոր բացառիկ տուեալները:

Այսպէս, 17 ժամուան ճանապարհ մը Թիֆլիսէն մին-

Խ. Հայաստանի Մայրաքաղաք Երեւանը
Իր ներկայ երեւոյթով

չեւ Երեւան, որու ընթացքին, Հայաստանի սահմանադրւելէն սկսեալ, անցնելով հետզհետէ առաջին կայարանէն՝ Աղթալա, Ալլահվերտի, Սանահին, Գալակերան, Շահալի, Բամսակ - Լոռի, Ղարաքիլիսէ, Արջուտ, Համամլի, Նալպանդ, Ճաճուր, Օրթաքիլիսէ, Լենինական, Պաթոնտուր, Աղին, Անի, Գարապուրուն, Արաքս, Սարտարապատ, Էջմիածին, Ուլուխանլու, Յունկարթիին հասանք Երեւան:

Խ. Հայաստանի մայրաքաղաքը՝ Երեւան, 120,000 բնակչութեամբ, ուր եւ կ'երեւակայէի տեսնել գիւղ մը, բայց ինչ տեսնեմ, երեւակայութիւնս դիւ խաբած էր...: Ես տեսայ քաղաք մը, որ հինի աւերակներուն վրայ կը կերտուէր, Խ. Հայաստանի սիրտը՝ Երեւանը, արդիական քաղաք մը՝ բոլոր առաւելութիւններով: Ամէն կողմ շինարարութիւն, նոր շինուած շէնքեր, նոր հիմնադրուածներ...: Եւ այս տեսքը կը կազմէր հակադրութիւն

Հայաստանի նորաշէն Բանութական Շէնքերէն Մին

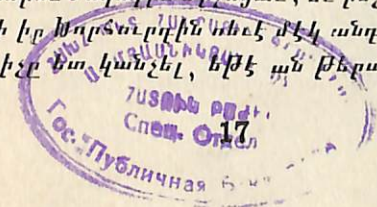
մը հին Երեւանին, հինէն մնացած խարխուլ շէնքերուն, հինը դատապարտուած էր մեռնելու շինարար մուրճի հարուածներուն տակ: Կը քանդուէին բոլորը, նորը շինելու համար: Եւ պէտք է ըսել, որ այսքան կարճ ժամանակի մը մէջ Հայ աշխատաւորութիւնը այնքան հրաշքներ է գործեր, որ չգնահատել ուղղակի ստորնութիւն է:

ԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ ՄԻՍՏԵՄԸ

Առաջին հետաքրքրութիւնս եղաւ, Հայաստանի մէջ, տեղեկութիւններ քաղել կառավարական սիստեմի մասին, որ արտասահմանի մէջ հանելուկ կը թուէր: Բայց շուտով կըրցայ ըմբռնել Խորհրդային կառավարութեան այնքան արդիական եւ ժողովրդական ձեւը:

Ընդհանուր ընտրութիւնները տեղի կունենան երկու տարին անգամ մը եւ երբեմն տարին անգամ մը, երբ պէտք տեսնուի: Ընտրութիւնը կը կատարուի վարէն վեր, փոխանակ վերէն վար՝ ինչպէս ռամկավարական կարգերու տակ: Այսպէս, նախ գիւղերը կընտրեն իրենց խորհուրդները, յետոյ գիւղ. խորհուրդներու համագումարը կընտրէ գաւառներու Խորհուրդը, քաղաքները կընտրեն իրենց Խորհուրդները եւ այս բոլորին համագումարը՝ իրենց ներկայացուցիչները, որոնցմով կը բացուի Խորհուրդներու Համագումարը՝ մայրաքաղաքին մէջ, որ Էրկրին գերագոյն իշխանութիւնն է: Առանց սեռի, կրօնի եւ ազգութեան խտրութեան, 18 տարեկանէն վեր ամէն քաղաքացի կրնայ մասնակցիլ ընտրութեանց: Այս ձեւի առաւելութիւնն այն է, որ ժողովուրդը ինք ուղղակի իր քուէովը չընտրէ իր երկրի Նախագահը կամ Քօնկիւսմէնը, այլ զանոնք կընտրէ իր քուէով ընտրուած ներկայացուցիչներու ժողովին միջոցաւ, եւ ինչպէս որ ինք իրաւունք ունի իր Խորհուրդին նկատմէ մէկ անգամը եւ կամ ներկայացուցիչը փոխանակել, եթէ ան թերանայ իր պարտա-

3030
24182-59

կանութեան մէջ, նոյնպէս իր քուէով ընտրուած ներկայացուցչական ժողովը կրնայ յետո կոչել ամենէն բարձր պաշտօնեան անգամ :

Կեդր. Գործադիր Կոմիտէ .—

Խորհուրդներու Համագումարը կընտրէ Կեդր. Գործ. Կոմիտէն (Կենտրոնական), որ իր կարգին կընտրէ իր նախագահը, որու պաշտօնը համագոր է ռամկավարական երկիրներու Նախագահի պաշտօնին : Կենտրոնականը կը հրատարակէ օրէնքներ եւ կը հսկէ անոնց գործադրութեանը վրայ :

Ժողովրդական Կոմիտարներու Խորհուրդ (Ժողկոմխորհ)

Կեդ. Գործ. Կոմիտէն ինքը կը նշանակէ ժողովրդական կոմիտարները .— Հողագործական, Առողջապահական, Պարենաւորման, Աշխատանքի, Լուսաւորութեան, եւլն., որոնք համագոր են Նախարարական Խորհուրդի : Անոնց իւրաքանչիւրը կ'ունենայ իր Նախագահը եւ բոլորին համար մէկ նախագահ, 2 տեղակալներով : Ասոնցմէ իւրաքանչիւրը ունի իր ատանձին հիմնարկութիւնը, օրինակ .— Հողագործական ժողովրդական Կոմիտարիատ (Հողժողկոմատ), Առողջապահական ժողովրդական Կոմիտարիատ (Առժողկոմատ), եւլն :

Խ. Հայաստանի Կեդ. Գործ. Կոմիտէի Նախագահն է այժմ Արմէն Անանեան, որ տարուան չորս ամիսը հերթական կերպով կը նախագահէ Անդրկովկասեան երեք հանրապետութեանց Կեդր. Գործ. Կոմիտէի ժողովներուն : Անոր բացակայութեան կը նախագահէ Ռուբէն Դաշտեան :

Ժողկոմխորհի Նախագահն է Սահակ Տէր Գարբիէլեան, որ նոյնպէս հերթական Նախագահն է Անդրկովկասեան Համադաշնակցութեան Ժողկոմխորհի, իսկ տեղակալն է Արամայիս Երզնկեան, որ միաժամանակ Նախագահն է Երեւանի Քաղ. Խորհուրդին եւ երկրագործական կոմիտար Անդրկովկասեան Ֆեդերացիայի :

Քաղաքային Խորհուրդ (Քաղխորհ)

Քաղխորհուրդը կընտրուի քաղաքի բնակչութենէն եւ անոր նախագահը համագոր է Քաղաքապետի (Մէյր) : Հայաստանի բոլոր քաղաքները ունին իրենց քաղխորհուրդները, որոնք իրենց կարգին ունին ատանձին բաժանմունքներ՝ առողջապահական, ֆինանսական, շինարարական, եւլն :

Ոստիկանական

Քաղաքներու եւ գիւղերու կարգապահութեան գործը կը ղեկավարէ հանրային միլիցիայի վարչութիւնը :

Կեդրական Կոմիտէ (Կենտկոմ)

Կեդ. Կոմիտէն, որ կը ներկայացնէ Կոմունիստական Կուսակցութիւնը, ունի իր գաղտնի ոստիկանութիւնը (Չեկա կամ Կրէմլ), որ կը հսկէ ներքին քաղաքականութեան վրայ : Կոմ. Կուսակցութեան Հայաստանի Կեդր. Կոմիտէի քարտուղարն է Աղասի Խանջեան, որուն գիրքը Հայաստանի մէջ համագոր է Ռուսիոյ մէջ Ստալինի գիրքին :

Բանգիւղ Տեսչութիւն

Վերին հսկիչ մարմինը, որ իրաւունք ունի ռեւէ ատեն քննութեան ենթարկելու վերոյիշեալ հիմնարկութիւններն ու անոնց գործերը :

Հայաստանի Կեդ. Գործ. Կոմիտէն եւ Ժողկոմխորհը (ինչպէս նաեւ Վրաստանի եւ Ատրպէյճանի նոյն մարմինները), համակովկասեան խնդիրներու մէջ իրենց որոշ հրահանգները կ'ստանան Անդրկովկասեան Ֆեդերացիայի Կեդ. Գործ. Կոմիտէէն, որուն, ինչպէս վերը յիշեցինք, հաւասար ձայնով կը մասնակցին երեք հանրապետութիւնները, եւ որուն Նախագահութիւնը՝ հերթով, չորսական ամիս կը վարեն Հայաստանի, Վրաստանի եւ Ատրպէյճանի Կեդ. Գործ. Կոմիտէի Նախագահները :

Նոյնն է նաեւ Անդրկովկասեան Ֆեդերացիայի Ժողովոմ-
խորհի համար :

Իսկ Անդրկովկասեան Ֆեդերացիայի Կեդ. Գործ. Կո-
միտէն եւ Ժողովոմխորհը իրենց համամիութենական գոր-
ծերուն համար որոշ հրահանգներ կ'ստանան Համամիութե-
նական Կեդ. Գործ. Կոմիտէն եւ Ժողովոմխորհէն, ու-
րուն կեդրոնն է Մոսկուա : Համամիութենական Կեդր. Գործ. Կոմիտէն կը ներկայացնէ բոլոր դաշնակից Խորհ. հանրապետութիւնները. —Ռուսիա, Ուքրանիա, Հայաս-
տան, Վրաստան, Ատրպէյճան, եւն. , արտաքին աշխար-
հի առջեւ :

Մոսկուայի մէջ Հայեր ալ ունին մեծ եւ պատասխանա-
տու պաշտօններ, ինչպէս Գարախան՝ Խ. Միութեան Արեւ-
ելեան Բաժնի Արտ. Գործոց Ժող. Կոմիտար (նախա-
բար), Միկոյեան՝ Խ. Միութեան Պարենաւորման Կոմի-
տար, եւայլն :

Երբ մարդ կ'ուսումնասիրէ Խորհրդային կառավարու-
թեան ձեւը, կուգայ այն հաստատ համոզման, որ իրապէս
Խորհ. կառավարական ձեւը Ժողովրդական կառավարա-
կան ձեւ է : Երկրին մէկ ծայրէն միւսը կրնաս ճամբոր-
դել առանց ունէ՛ ձեւակերպութեան, կրնաս տեսակցիլ,
խօսակցիլ եւ բողոքել բոլոր մեծ ու փոքր պաշտօնեանե-
րուն, ինչպէս քու շատ մտերիմ բարեկամիդ : Փաստի
համար յիշեմ, որ ես անձամբ կատարած եմ այդ փորձը
շատ մը պետական հիմնարկութիւններու մօտ, ինչպէս
Հայաստանի Կեդ. Գործ. Կոմիտէի նախագահի տեղա-
կալ Ռ. Դաշտօեանի, Կեդ. Կոմ. Մանուշարեանի, Հանր.
Դատախազ Պետիկ Թորոսեանի, Առժողովոմ Մալխասեա-
նի, Քոչարեանի, որոնք ամէնքն ալ իմ վրայ թողուցին
չափազանց լաւ տպաւորութիւն. — գործունեայ, իրենց
պարտականութեան գիտակից եւ արժանիքի տէր անձինք :

Չեմ գիտեր, թէ Մայր Երկրէն դուրս գտնուող արկա-
ծախնդիր Հայեր արդեօք ի՞նչ կուզեն, ի՞նչ հիման վրայ

նիզակ կը ճօճեն Խ. Հայաստանի դէմ : Միթէ՞ կ'ու-
զեն որ Հայաստանի Կառավարութիւնը իր գոյութիւնը
արդարացնելու համար անպայման կուլ յայտարարէ
թուրքերու, վրացիներու եւ կամ ուսերու դէմ : Արդ-
եօք աւելի խելացի գործ է՞ այդ բոլոր դրացի ազգերուն
հետ նորմալ պայմաններ ստեղծելը : Միթէ՞ գնահատե-
լի է, որ Խորհ. վարչաձեւը կարողացած է վերցնել այս
բոլոր ազգերուն մէջէն խտրականութեան ոգին :

Ազգային փոխադարձ ատելութեան փոխարէն ես Հա-
յաստանի մէջ նշմարելի եղբայրակոն բարձր ոգի մը, ու-
րուն կը կարօտէինք շատոնց :

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹ

Քանի մը շարթուան ընթացքին արդէն կարողացայ
նշմարել, թէ այլեւս չկան այնտեղ վրէժի եւ ատելութեան
չար զգացումներ, այլ կան հասարակական դատարա-
կութիւն, ազգային զրոշմ կրող բարձրագոյն դպրոցներ,
համալսարան, Հայ Թատրոն, օրերա, սինեմա, մատենա-
դարան, թանգարան, զեղարուեստից վարժարան, վեր-
ջապէս մշակոյթի հսկայ վառարան մը, ուր կ'աճի եւ կը
յառաջանայ նոր սերունդ մը՝ հասարակական առողջ եւ
գիտակից դատարարականութեամբ մը :

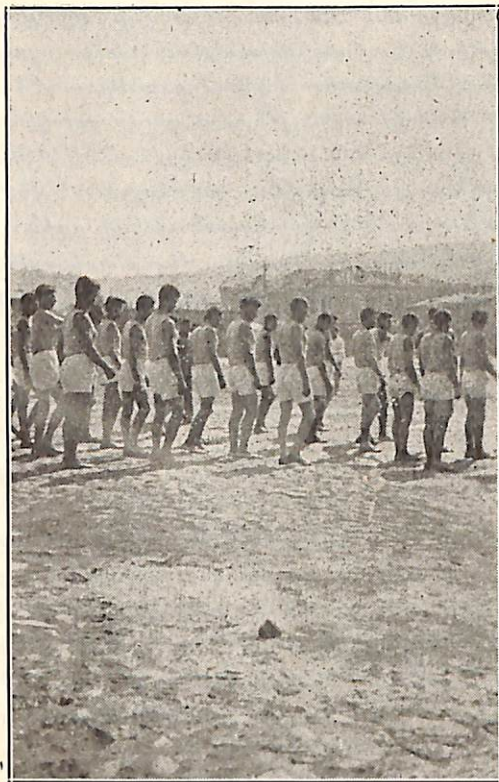
Երեւան հասած օրս հիւրասիրուեցայ ծանօթ բարեկամ
Բժ. Գրիգոր Մուշեանի կողմէ, որ կոմունիստական բը-
ժըշկական համալսարանի հերթական դասաւանդ բժիշկ-
ներէն մէկն է :

Տակաւին հաղիւ հանգստացած եւ դեռ երազի մէջ՝ թէ
արդեօք իրաւ Հայաստանի մէջ եմ...

—Դէ՛, փոխի՛ր հագուստներդ, գնանք :

—Ո՛ւր, բժիշկ :

—Այս գիշեր Փափաղեանի Օթէլլօյի վերջին խաղն է,
տէ՛, չո՛ւտ արա :

Խ. Հայաստանի Սփառումները
Բացօդեայ Մարզանքի Պահուն

Եւ ելանք ճամբայ, անցնելով Սպանդարեան փողոցէն
դէպի Արովեանը:

—Բժիշկ, բաւական հեռո՞ւ է պետական թատրոնը:

—Մի տաս — տասնհինգ վայրկեան պիտի քալենք:

—Ուրեմն նստինք թրամվայ:

—Տէ՛ղնա փորձ արա, եթէ կրնաս մի տեղ գտնել:

—Ինչո՞ւ...:

—Մեր երկրի համար սա մի նորութիւն է...:

Այս միջոցին թրամվան սուրալով եւ զանգահարելով
կուգար Արովեանէն դէպի վար եւ իրապէս կարելի էր
մօտենալ. ներսը լեցուն էր ու շատեր կախուած դռներու
եղերքէն. կիսասառ եւ լուսաշող պատուհաններէն կը
տեսնուէին ժպտուն երեսներ եւ կը լսուէին ուրախութեան
ձայներ, որոնք կերթային միանալու փողոցներու անկիւն-
ները սպասող ոստիկաններու սուլոցներուն, փոքր տղա-
յոց «սիկարէ՛թ, պապիրոս, Հայաստանի ամենալու Հին
Նարկիլէ՛» դռնո՞ւններուն, ճոնչացող սայլերու, սլացող
օթօներու, մօտիկ տուններէն լսուող բառիոյի, փողոցէն
անցնող բազմութեան ձայներուն եւ միանուադ տեղացի
ձիւնի մեծ գնդիկներուն հետ, կազմելով սիմֆօնի նուագ
մը, որ այնքան թրթռուն, այնքան հրապուրիչ աւ աղբու-
էր, որ չպիտի կրնար տալ ինծի ո՛նէ՛ ուրիշ բան, քան այդ
րոպէի զգացումս...:

—Բայց, բժիշկ, ինչո՞ւ չեն ելլեր ասոնք թրամվայէն,
որ ուրիշներ ալ օգտուին:

—Շատեր իրանց աշխատանքի ժամերից յետոյ մտնում
են ու ման գալիս մի քանի ժամ, մանաւանդ երախաները,
մինչեւ որ յոգնեն: Նրանց համար սա մի մեծ ուրա-
խութիւն է, եւ իրօք, այսօր ուրախ է Երեսանը, որ հագել
ու դրել է իրա մէջքին երկաթէ՛ դօտի: Դեռ մի քանի
տարիներ առաջ սայլերն ու կառքերն էին անցնում, իսկ
այսօր օթօներն ու թրամվան են սլանում: Տեսնո՞ւմ ես
թէ ի՞նչ թափով յառաջ ենք գնում...:

Հասանք թատրոն... «Տոմսդ, ընկեր», — ...մտանք
ներս: Հապճեպ ակնարկով մը գիտեցի չորս դիւս, դռհա-
ցուցիչ կերպով հաղուած, մաքուր եւ զուարթ դիմադի-
ծերով բազմութիւն մը... եւ ահա զանգակը հնչեց, բաց-
ւեցաւ վառարարը...: Սա չափը ըսեմ, որ սքանչելի
էին՝ մանաւանդ Փափազեան՝ Օթէլլօյի, Զանան՝ Նազոյի

եւ Տիկ. Ոսկանեան՝ Տեղտէմօնայի զերերուն մէջ. իսկ բեմայարդարումը եւ հազուատները կատարեալ էին :

—Ինչպէ՞ս սիրեցիր, Երուանդ, Ամերիկայում ունէ՞ք էսպիսի խմբեր :

—Շիտալն ըսելով, բժիշկ, դրեթէ առաջին անգամն ըլլալով կը տեսնեմ այսքան խնամով պատրաստուած, կարգապահութեամբ եւ արուեստի կատարելութեամբ Հայ թատրոն մը :

Երեւանի Նորաշէն Օրբիան

—Սա միայն պետական թատրոնն է. ունենք նաեւ տարբեր խմբեր եւ կարող ուժեր, որոնք հերթականօրէն տարբեր վայրերի մէջ ներկայացումներ են սարքում ժողովրդի զարգացմանը համար. իսկ մօտերս կը դնանք տեսնելու նորաշէն օրերայում «Ալմաստ»ը, որ մեր պատմութեան մէջ առաջին օրերան է հայերէն լեզուով :

—Լսած եմ այդ մասին :

—Ո՞ր :

—Երբ Մոսկուա հանդիպում ունեցայ Դերասան Արէշեանի, որ հանգստի համար հոն կը գտնուէր :

Ներկայացման աւարտումէն եւ խմբի մի քանի անձներու հետ ծանօթանալէն ետք, 10 հոդի հաճելի եւ ընկերական գիշեր մը ունեցանք Բժիշկի տունը : Առաջին անգամն ըլլալով ճնկեցի Հայաստանի համով հոտով ըմպելիներէն եւ ճաշակեցի Կեսարացիներու ապուխտէն :

Շարունակելով հարցումներս .

—Ընկերներ, կարելի՞ է Երեւանէն տեսնել Արարատը :

—Անշուշտ, ընկեր, որքա՞ն ես մնալու Հայաստանում :

—Հաւանաբար մէկուկէս ամիս :

—Ձարմանում եմ, այն որ գալիս է արտասահմանից, միշտ հարցնում է «Ո՞ր է Արարատը» . դէ, հոգ մի անիւր, հանգիստ քնիր, էգուց կը տեսնես բոլորին :

Տիկ. Ոսկանեան լրացնելով խօսակցիս խօսքը .

—Ու կը տեսնես մեր Հայաստանի սեւ աչուի ու գեղեցիկ աղջիկներին . . .

—Ընկերներ, ինչո՞ւ Արարատը մեր սահմանների մէջ չէ :

—Գնա Դաշնակներին հարցրու : Թէ մի քիչ էլ մնային Հայաստանում, Երեւանն էլ կտային թուրքերին, ինչպէս տուին Արարատեան նահանգի մի մասը՝ Կարսը, Իգտիրը, Յիթիի քարածուխի հաքերը . . . եւ պատճառ եղած հազարաւորների ջարդին Ալեքսանդրօպօլում (Լենինական) :

—Բայց, ընկերներ, Դաշնակցութիւնը անշուշտ վրայ տալու համար չէր որ մղեց այդ կռիւները:

—Ընկեր, երբ մի լաւ ուսումնասիրես իրական անցքերին, պիտի տեսնես որ արկածախնդրական շահերի, եւրոպական պետութիւնների խաբէրայութիւնների ետեւից վազելով օդի մէջ միացեալ եւ անկախ Հայաստանի յոյսերով օրօրուեցին նրանք... եւ կարծես մեր սահմանները նեղ դային, 1920ին յարձակուեցին թրքական հողամասերի վրայ, մի էնպիսի պարագայում, երբ Հայաստանի ձեռքումն էր 1914ի սահմանները: Սա դատապարտելի մի ոճիւր էր, որ դորժեց Դաշնակցութիւնը, առանց նրկատի ունենալու իրա եւ թշնամի ուժերի կարողութիւնը, մերոնց ներքին երկպառակութիւնը, ազդամիջեան կռիւները, ֆինանսական եւ պարենաւորման դրութիւնը, եւ Անդրկովկասը Ռուսիայէն անջատելու եւ Բազուն գրաւելու թուրքիոյ ծրագիրը:

—Եւ ի՞նչ պատահեցաւ, ընկեր:

—Թուրք զօրամասեր կատաղած, մի կարճ ժամանակում յառաջացան եւ Դաշնակցութիւնը, անարդ վախկոտութեամբ՝ համարեա առանց կռուի, յանձնեց ամբողջ երկիրը թուրքերին եւ 1920ին Ալեքսանդրօպօլում խառնեան թուրքերի հետ կնքեց ծանօթ տխրահռչակ դաշնագիրը, որով մնում էր միայն Երեւան նահանգը եւ Հայաստան դառնում էր մի հայաբնակ նահանգ՝ թրքական ըսպառնալիքի տակ:

—Բայց, ընկեր, ինչո՞ւ մինչեւ այդ Հայ պօլշեւիկները չմիջամտեցին:

—Մորհ. Միութեան իշխանութիւնը շատ անգամ ցանկացել է հաշտութիւն գոյացնելու Հայ ժողովրդի եւ բոլոր հարեւան երկիրների միջեւ: Լենին ինքը ջատադովել է ինչպէս բոլոր ազգերի նոյնպէս Հայերի ինքնորոշման իրաւունքը եւ այդ նպատակով էլ Շահումեանին նշանակել էր լիազօր՝ համաձայնելու Կովկասեան ազգերի

հետ: Բայց էդ մեծ Հայ Կարմիր Յեղափոխականի ջանքերը խորտակուեցին Ատրպէյճանի Մուսալաթականների, Վրացի Մենչեւիկների եւ մեր Դաշնակցական բաղդախնդիրների շնորհիւ եւ երբ Շահումեան Պագուլից վերադառնում էր իր քսանակից ընկերներով, մատնուեց եւ անգլիացիների կողմից գնդակահարուեց իր ընկերներով:

—Ընկեր, Ալեքսանդրօպօլի այդ տխրահռչակ դաշնագրէն յետոյ ինչպէ՞ս խորհրդայնացաւ Հայաստանը:

—Հէնց որ խ. Ռուսաստանը ջարդ ու փշուր արեց Վրանկելի բանակը եւ կնքեց հաշտութիւն Լեհաստանի հետ, եւ Ատրպէյճանը խորհրդայնացաւ, Հայաստանի բանտրադիւղացիութեան հրաւերով Հայաստանին էլ օգնութիւն ցոյց տուեց:

—Իսկ այդ օգնութիւնը ինչպէ՞ս պատահեցաւ. կռիւ՞ով թէ բարեկամութեամբ:

—Ինչպէս ասացի, Ալեքսանդրօպօլի տխրահռչակ դաշնագրով Հայաստանը գրեթէ ոչնչանում էր եւ Դաշնակներն էլ զգալով դրութեան ծանրութիւնը, յանձնեցին կառավարութիւնը Հայ պօլշեւիկներին 1920 Նոյեմբեր 29ին եւ Սարգիս Կասեան նշանակուեց խ. Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ: Սա պատահեց առանց արիւնահեղութեան եւ թուրքերին հրամայուեց չյառաջանալ ոչ մի քայլ:

—Իսկ Դաշնակցականներու հանդէպ ի՞նչ վերաբերմունք ունեցան Հայ պօլշեւիկները, երբ երկրի կառավարութեան ղեկը առին ձեռքերին:

—Նրանք հրաւիրեցին Դաշնակներին, բացի Ալեքսօպի դաշնագիրը ստորագրողներին՝ որոնց հրամայուեց 24 ժամուան ընթացքում հեռանալ Հայաստանից, մնացեալներին՝ անսալ խ. Իշխանութեան եւ լծուել խաղաղ աշխատանքի:

—Եւ պատահեցա՞ւ այդպէս:

—Ոչ: Անմիջապէս որ թուրքեր հեռացուեցին Ալեք-

սանդրուղից, դաշնակ չէֆեր սկսեցին ներքին դաւադր-
բութեան, մի էնպիսի ժամանակ՝ երբ թուրքեր եւ Հայ
պօլշեւիկներ Մոսկուայում, Ռուսերի միջամտութեամբ,
Հայաստանի սահմաններն էին որոշում եւ թուրքեր յետ
էին տալիս 1914ի սահմաններին:

—Շատ հետաքրքրական է, ընկեր, խնդրեմ եթէ ձեզի
եւ ընկերներուն նեղութիւն չպատճառեր, շարունակեցէք:

—Ոչինչ, ընկեր, էդպէս Հայ պօլշեւիկներ, դաւադր-
բութեան հետեւանօք բանտարկեցին մի քանի դաշնակներ
իսկ Վրացեան, որպէս մի մեծ դաւաճան եւ խաբերայ,
կեղծում էր եւ ազատ, իսկ 1921ի փետրուարին դաշնակ-
ներ Վրացեանի առաջնորդութեամբ դրակեցին կառավա-
րութիւնը:

—Միթէ Հայ պօլշեւիկներ բաւարար ոյժ չ'ունէ՞ին:

—Մերոնք զինուորական զօրութեամբ դրակած չէին Հա-
յաստանը, դրա համար էլ մեծ ոյժ չէին ներկայացնում:

—Իսկ ի՞նչ պատահեցաւ բանտարկուած դաշնակցա-
կաններուն եւ Մոսկուայի դաշնադրին:

—Հայ պօլշեւիկներ Դաշնակների դաւադիր յարձակ-
ման յանկարծակիի եկած՝ մեծ կորուստով նահանջեցին
եւ էդ միջոցին չխնայեցին իրանց ձեռքում գտնուած մի
քանի խմբապետներին, իսկ Դաշնակներ՝ կառավարու-
թեան ղեկը իրանց ձեռքում առնելէ յետոյ, հեռագրեցին
թուրքերին՝ խնդրելով օգնութիւն կռուելու պօլշեւիկնե-
րի դէմ, իսկ Մոսկուա էլ հեռագրեցին, թէ իրանք են Հա-
յաստանի տէրերը եւ չեն ճանաչում Հայ ժողովրդի անու-
նով կնքուած ոեւէ դաշնագիր այլոց կողմէ: Սա պատ-
ճառ եղաւ, որ թուրքեր յետոյ կոչեն իրանց պատուիրակ-
ներին ու Հայ ժողովուրդը կորցնի Դաշնակների օրով
կորցրած հողամասերի վերաստացման պատահութիւնը:

—Թուրքեր օգնութիւն ցոյց տուի՞ն դաշնակներուն:

—Խորհ. Միութիւնը եւ Հայ պօլշեւիկներ կացութեան
ծանրութիւնը զգալով, Հայ Կարմիր Բանակը կայծակնա-

յին արագութեամբ մտաւ Հայաստան եւ պատահութիւն
չտուաւ որ թուրքեր ոեւէ շարժում ցոյց տան:

—Իսկ Դաշնակցականներ ի՞նչ դիրք բռնեցին:

—Կարմիր զօրաբանակի յառաջացման լուրը որ ստա-
ցան, ժողովուրդը սարսափի մատնած՝ փախցրին մի մաս
իրանց հետ Պարսկաստան, իրանց հետ տանելով պետա-
կան դանձր եւ Տաթեւի ժայռերից վար գլորելով նախա-
պէս իրանց ձեռքում գտնուող Հայ պօլշեւիկ գերիներին:

—Այս վերջին մուտքի ժամանակ արիւնահեղութիւն
կամ ջարդ պատահեցա՞ւ:

—Ոչ: Բացի Ձանգեղուրի շրջանից, որ մի կարճ ժա-
մանակ կռուելուց յետոյ, գերի Հայ Պօլշեւիկներին
սպանելով փախան: Իսկ Կարմիր Բանակը, իրա մտնե-
լուց առաջ, լուր ղրկեց Հայաստանի ժողովուրդին, որ մենք
զալիս ենք ազատագրելու Հայաստանը ներքին եւ արտա-
քին թշնամիներից, հաստատել Խորհ. կարգերը եւ ոչ
ոքի ձեռք չենք տալու:

—Փախչողները կրկին վերագարձա՞ն:

—Այո: Նրանց մեծամասնութիւնը զգալով թէ խաբ-
ւած է Դաշնակ դաւադիրներից եւ տեսնելով Խորհ. կար-
գերի խաղաղ քաղաքականութիւնը, վերագարձաւ:

—Ուրեմն, ընկեր, ասո՞նք են պատճառները, որ Դաշ-
նակցութիւնը կը նկատուի թշնամի Խ. Հայաստանի:

—Ոչ բոլորը: Մենք ունենք Հայաստանում նախկին
Դաշնակցականներ, որոնք զղջացած իրանց անցեալի սը-
խալների համար, այժմ հանգիստ սրտով լծուել են շինա-
բար աշխատանքի: Իսկ եթէ պատահի, որ այստեղի
կամ արտասահմանից եկած դաշնակներ հանգիստ չմնան,
մենք ստիպուում ենք պատժել նրանց:

—Իրաւունք ունի՞ք, ընկեր, ես համոզուած եմ որ եթէ
ձեր տեղը իրենք ըլլային, աւելի խիստ պիտի վարուէին:
Հարցում մ'ալ, ընկեր: Ներկայիս ի՞նչ է Խ. Հայաստանի
Կառավարութեան դիրքը Թուրքիոյ նկատմամբ:

—Մենք բարեկամութեան ձեռք ենք երկարում ինչպէս ուրիշներին նոյնպէս թուրքերին, եւ շնորհիւ խորհրդի խանութեան սկզբունքներին եւ նոր սերնդի զարգացման՝ անհետացել է գրեթէ անցեալի տխուր յիշատակները:

—Իսկ ի՞նչ. Հայաստանի Կառավարութիւնը իրաւունք ունի՞ միջամտելու թրքաւանակ հայերու դործերուն:

—Ոչ: Ինչպէս թուրքիա դուրկ է միջամտելու իրաւունքէն՝ մեր ներքին խնդիրներին, նոյնպէս եւ մենք:

—Հարցում մ'ալ եւ վերջացնեմ: Արդեօք ուե՛լ հաւանալանութիւն կա՞յ մեր հին հողամասերը կցելու ներկայ ի՞նչ Հայաստանին:

—Ինչպէս ասացի, դաշնակիցների արկածախնդրութեամբ... քիչ էր մնում որ Հայաստան բառն էլ ջնջուէր, բայց փառք Հայ բոլշեւիքներին, որոնք կրցան թուրքերին հանել Ալեքսանդրօպօլից եւ կնքել խաղաղութեան դաշինք բոլոր դրացի պետութիւնների հետ, ու այսօր ունենք 28,000 քառ. քիլօմետր տարածութեամբ հողամաս, որ բաւարար է մեր ազգարեակութեան համար:

Իսկ եթէ պատահի, որ մենք պէտք ունենանք ապագայում յաւելեալ հողամասերի, շնորհիւ խորհրդի կարգերի տաճած քաղաքականութեան՝ բարեկամական հասկացողութեամբ մենք կարող ենք թուրքերից գնել հողամասեր, որոնք իրանք չեն կարող օգտագործել, իրանց Փիւնսական նեղ դրութեան մէջ:

Այսպէս հետաքրքրական գիշեր մը անցնելէ յետոյ, առաւօտուն կանուխ բարձրացայ տանիքը, դիտելու Արարատն ու Արագածը: Գիշերը կրկին ձիւնած էր եւ ամբողջ քաղաքը ճերմակ ծածկոյթով մը պատուած, բայց բախտէս արեւը ծագած էր եւ պայծառ օր մը յաջորդած: Դիմացս էր Արարատը, դարերու ճերմանալարդ վիան, երբեմնի Հայաստանի վիթխարի, հսկայական բարձունքը...:

—Ինչեր ես տեսեր Արարատ. այսօր դու մնացեր ես անքակտելի վիան Հայ Ժողովրդի անցեալին, մեր դիւցադնական Հայկազեանց, Արշակունեաց, Բագրատունեաց հարստութեան շրջանին: Անշուշտ ուրախ ես, չէ՞, որ այսօր կիրկին, քու դարաւոր միայնութենէդ յետոյ, թէեւ դուրս մնացած, բայց հովանիդ տակ ու փէշերդ վրայ վերածնած է Հայաստանը: Ուրախ եղիր Արարատ. կը տեսնե՞ս այս տանիքներու ծխնելոյղներէն ծուխ դուրս կուգայ. կը լսե՞ս այս եռուզեռող փողոցներու աղմուկները. ասոնք կրկին քու զաւակներդ են, կուգան հաւուգան, կ'աճին ու կը զարգանան, բայց այս անգամ անոնք երկաթէ բազուկներ ունին, մութը ու մանդաղ ձեռքերնին... կարմիր են... անդրդուելի տիտաններ...:

Ու Արարատ հրճուեցաւ, ուզեց նա ալ ինձ պէս արտասուել, ծածկեց երեսները ու պատեց մշուշը կրկին: Այս միջոցին լսեցի բժիշկի ձայնը.

—Վա՛ր եկ, էլի՛, չե՞ս մըսում, շուտ արա, Շաքէն թէյը պատրաստել է:

—Բայց բժիշկ, ինչո՞ւ Արարատը Հայաստանի Կառավարութիւնը իբր խորհրդանիշ կը դործածէ, քանի որ մեր սահմաններուն մէջ չէ:

—Այդ հարցումը թուրքեր ըրեր են Մոսկուայի, որուն պատասխանուել է, թէ ինչո՞ւ դուք լուսինը դործածում էք ձեր դրօշի վրայ, միթէ՞ լուսինը միայն ձեզ է պատկանում:

Արարատի դիմացն է Արագածը, ի՞նչ. Հայաստանի ամենարարժ լեռը, իսկ Երեւանի եղերքէն կը հոսի Հրազդանը կամ Զանգուն:

Նախաճաշէն յետոյ դուրս եկայ պտտելու փողոցները. մեծամասնութեամբ Հայերու անուններով. —Սպանդարեան, Նալբանդեան, Գնունի, Ռուբէնի, Բաֆֆի, Տէրեան, Սնուկեան փողոցներէն անցայ եւ կտրելով Շահումեան Հրապարակէն, ուր կանգնած է Շահումեանի արձանը,

Շահումեան Հրապարակը եւ Սօվխօզներու
(պետական տնտեսութիւններու) Տոկանցքը

մտայ Աբովեան փողոցը (Երեւանի Ֆիֆթ Էվիլին) , ուր-
կէ թրամվայ նստելով ուղղուեցայ դէպի համալսարան :

Շէնքի ճակատը ոսկեղօծ տառերով գրուած էր Խ. Հա-
յաստանի Պետական Համալսարան : Ներս մտնելով , ծա-
նօթացայ Համալսարանի վարիչ Սահակ Հայրապետեանի
եւ շարք մը փրօֆէսորներու եւ ուսանող - ուսանողուհի-
ներու հետ , որոնց հետ ունեցայ տաք խօսակցութիւն մը :
Փրօֆ. Նաւակատիկեանի առաջնորդութեամբ պատեցայ
Համալսարանի կից նորաշէն ինտելիլտները . մանկա-
վարժական , բժշկական , անասնաբուժական , հողագոր-
ծական , աստղագիտարանը , ճոխ գրադարանը , լսարա-
նոցները , եւլն . : Գտնուեցայ դասաւանդութեանց մի-
ջոցին , հաջորդեմեր ըրին Ամերիկահայ Ուսանողական
Միութեան գործունէութեան մասին , որուն մէկ անդամ

ըլլալով՝ գոհացուցիչ պատասխաններ տուի եւ անոնք ալ
գոհունակութեամբ արտայայտուեցան նախապէս զրկը-
լած նիւթերու համար :

Յուցակ մը առի գրեւորական պիտոյքներու , որը զրկած
եմ Ամերիկահայ Ուսանողական Միութեան Պատգամաւ-
րական Ժողովին , նամակով մը : Ուրախ եմ ըսելու , որ
այդ նամակը խիստ նպաստաւոր տրամադրութիւն ստեղ-
ծած է Ուս. Միութեան Պատգմ. Ժողովին մէջ եւ Ժողո-
վը բուռն խանդավառութեամբ որոշած է շարունակել ի
նպաստ Խ. Հայաստանի Համալսարանի իր գրեւորական պի-
տոյքներու օժանդակութիւնը :

Խ. Հայաստանի Պետական Համալսարանը
եւ նոր քրամվան

Յաջորդ օրը այցելեցի Նկարչական Ինստիտուտը , հոն
եւս ծանօթացայ վարիչին հետ , այցելեցի դասարանները ,
մօտ 200 հոգի գործի վրայ , ամէնքն ալ կը գծէին , կը
քանդակէին , կը նկարէին :

—Ինչպէ՞ս էք դտնում, ընկեր, մեր աշակերտները գործերը:

—Շատ յաջող են:

Եւ իրապէս, դտնուած ըլլալով Ամերիկեան նկարչական վարժարաններ ալ, անմիջականօրէն համեմատութեան դերի եւ առանց վարանելու կրնամ ըսել, որ մեր Հայաստանի աշակերտներուն նկարչական գործերու մակարդակը աւելի բարձր էր, երբ նկատի առնենք սլայմանները: Հոս եւս զգալի էր պակասը որոշ նիւթերու — վըրձին, ներկեր, կտաւ եւայլն:

Ուսումնական ասպարէզին մէջ Հայաստանի տարած աշխատանքը զերազնահատելի է եւ ես ունեցայ այն համոզումը, թէ մեր երկիրը իրապէս օժտուած է բարձր կուլտուրայի բոլոր յատկութիւններով եւ թէ եւ կան պակասներ, բայց յամառ աշխատանք կայ զանոնք լրացնելու համար:

Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

Այցելութիւն մը տուի պետական թանգարանին, որը նոյնպէս կ'երեւակայէի տեսնել փոքր չէնք մը՝ քանի մը նկարներով: Բայց երբ ներս մտայ, այդ համոզումս արդէն փոխուեցաւ:

Խոշոր չէնք մը Արովեանի վրայ եւ խաչածեւ, ընդարձակ սենեակներ, լեցուն գեղարուեստական գործերով: Մուտքի դռան մօտ, ցուցափեղկի մէջ գետեղուած էին հին հայկական դրամներու հաւաքածոները — Մեծն Տիգրանի, Արշակի եւ Բագրատունեաց հարստութեան ժամանակներէն, ինչպէս նաեւ՝ հաւաքածոյ մը՝ Ռուբինեաց (Կիլիկիոյ) հարստութեան շրջանէն:

Իրարու յաջորդող սենեակներու հնագիտական մասին մէջ գետեղուած էր ճոխ հաւաքածոյ մը մազադաթներու, խաչագրերու, արձանագիր քարերու, հին անօթներու, եւլն, որոնց մեծ մասը Փրօֆ. Մառի առաջնորդու-

թեամբ դտնուած էին Անիի պեղումներու ժամանակ եւ փոխադրուած Մոսկուա կամ այլուր, բայց այսօր Խորհ. Կառավարութիւնը վերադարձուցած է Հայաստանի, որոնք կը պահուին այժմ Երեւանի թանգարանին մէջ եւ Հայաստանի Պետ. Թանգարանը դարձուցած են Միութեան առաջնակարգ թանգարաններէն մին:

Իսկ նկարչական գործերը իրապէս սքանչելի են եւ կըրնամ ըսել ունինք շատ մը արուեստագէտներ, որոնք կըրնան մրցիլ եւրոպական եւ ամերիկեան նկարիչներու հետ: Հոն էին Ալվազովսկիի նկարներու մէկ մասը, Ս. Առաքելեանի, Մ. Ալաջանեանի, Վ. Սուրէնեանի, Մ. Սարեանի, Փ. Թէրլէմէզեանի, Վ. Շաքարեանի, Թադէոսեանի եւ այլոց գործերը, որոնք վրձինի հարուածներով կտաւի վրայ դրած էին կեանք եւ շունչ: Հիացումով կը դիտէի այդ հարիւրաւոր նկարները, որոնք մէյ մէկ հրաշակերտներ էին: Անոնք մերն էին, մեր ցեղի զաւակներունչ գործերը, մեր Հայաստանի թանգարանին մէջ. Հայերու մատներ են արտադրեր զանոնք, հայկական երկնքի տակ, Հայու մտածումով եւ Հայաստանի կեանքէն խօսող...:

Ինչպէ՞ս չհրճուիլ, երբ կը տեսնենք, թէ այսօր, Խ. Հայաստանի Կառավարութիւնը լաւ կերպով կը վարձարէ իր արուեստագէտները՝ գեղարուեստի եւ արուեստի բոլոր մարդերուն մէջ:

Իրիկուան ճաշի հրաւիրուած էի ընտանիքի մը տունը: Հաճելի եւ հետաքրքրական երեկոյ մը ունեցայ, սեղանը լաւ պատրաստուած էր եւ մանաւանդ Հայաստանի ընկոյղը, ծիրանը, տանձն ու պահածոյ համեմները... Ժամը 5ին ճաշը լրացած էր արդէն (Խորհ. երկիրներու մէջ ժամը 3ին ընդհանրապէս կը լրանան գործերը եւ ժամը 4ին ճաշի ժամանակ է):

—Ընկեր, ինչպէ՞ս էք սիրում մեր կերակուրները. անշուշտ Ամերիկայում դուք ունէք ամէն ինչ եւ առատ ուտելիքներ, որոնց չեն կարող հաւասարիլ մերինները:

—Այլ սխալիք, ընկեր, եթէ իրապէս ամէն օր այսպէս կուտէք, երանի ձեզի: Այո, Ամերիկայի մէջ ամէն ինչ կարելի է գտնել, բայց երբ դրամ եւ դործ չունիս՝ անօթի կը մնաս: Դուք Ամերիկան կ'երեւակայէք անբաւ հարըստութեան, ճոխութեան, առատութեան եւ անդործութեան երկիր մը:

—Դէ, ընկեր, մենք էլ գիտենք: Մենք անդործներ չունենք, բոլորս էլ աշխատում ենք, վճարում ենք եւ կօօպերատիվներէջ ստանում որոշ քանակութեամբ մեր պիտոյքները: Մի օր առատ, մի օր նեղ, ստամոքնիս լինէ 5- բայց մենք յոյս ունենք, որ մօտ ժամանակում աւելի լաւ պիտի լինի, դրա համար էլ երբեմն աշխատում ենք հարուածային տեմպով:

—Ընկեր, բատիօ ունի՞ք տունը:

—Գրեթէ ամէն տուն ունի:

Ու տիկինը դարձուց եւկարական կոճակը:

—Բայց ինչպէ՞ս կարելի է:

—Ինչո՞ւ չէ: Պետութիւնն է տալիս մեզ չնչին գումարով...

«Այո, Երեւանն է խօսում»... եւ ամէն ինչ հայերէն լեզուով, հետաքրքրական փրփրամ մը, լուրեր օդի փոփոխութեան մասին, ներքին եւ արտաքին լուրեր, առողջապահական, բանախօսութիւններ, նուազ եւայլն:

Անցնելով երկրի ինտուսքրիալ կեանքին եւ պտտելով ու տեսնելով քանի մը վայրեր, ինչպէս քօնսերվի, Արարատի, մեքենական կարի գործարանները, հիտրոէլեկտրակայան եւլն, կրնամ ըսել, թէ շատ մօտիկ ապագային մեր երկիրը կրնայ դառնալ արդիական հասկացողութեամբ գործարանային երկիր մը:

Վերոյիշեալ գործարանները, որոնք, մեր երկրի ելեկտրաֆիկիցիայի շնորհիւ, օժտուած են ելեկտրական մեքենաներով, կարելի է դադդատել նոյնիսկ ամերկ. ճարտարարուեստական հսկաներու հետ: Խ. Հայաստանը

աշխատաւորական երկիր է, գործաւորի իրաւունքները ոտնակոխող շահագործումներ չկան այնտեղ, ժողովուրդը ինքն է ճարտարարուեստին տէրը:

Եւ երբ բաղդատութեան կը դնենք մեր երկիրը կապիտալիստական երկիրներու հետ, կը տեսնենք որ վերջիններուն մէջ տնտեսական տագնապը օրէ օր կը խորանայ եւ միլիոնաւոր մարդիկ փողոց կը նետուին, անգործութեան գիրկը, մինչ Խորհ. երկիրները կը դառնան աշխատող բազուկներու հսկայական պահանջի մ'առջեւ եւ այնտեղ կ'աճի ինդուստրիալ շինարարութիւնը:

Խորհ. Միութիւնը հաւատարիմ է իր որդեգրած սկզբունքին. —«Ով որ չ'աշխատիր, չ'ուտեր»: Ով որ անկեղծ կերպով կը փարի աշխատանքի, կը դնէ իր սիրտն ու հոգին հասարակական աշխատանքի մէջ եւ չդաւաճանէր աշխատաւորական պետութեան, նա կ'ապրի եւ կ'ապրեցնէ իր նմանները. —«Մէկը ամէնքի եւ ամէնքը մէկի համար»:

Այո, կան անցողական շրջանի կարգ մը դժուարութիւններ, որոնց կը տոկայ ժողովուրդը, բայց չկան այնպիսի թշուառութիւններ, որոնց հանգիպեցայ վերադարձիս Յունաստանի եւ Սուրիոյ Հայ դադութիւններուն մէջ:

Խորհ. երկիրներու եւ Խ. Հայաստանի կարգ մը դժուարութիւնները, որ չարախօսներ նիւթ ըրած են ծամծրմելու, հետեւեալներն են. —

1. Բնակարանային. — Արագ աճող բնակչութեան շնորհիւ, Խորհ. երկիրները իրենք զիրենք դէմ յանդիման կը գտնեն բնակարաններու պակասին: Եւ Կառավարութիւնը իր ճարտարարուեստական ծրագրներու գործադրութեամբ զբաղուած ըլլալով՝ կարողացած չէր այդ պակասը լրացնել լրիւ չափով: Սակայն վերջին 1 — 2 տարիներուն մէջ բնակարանային շինութիւնն ալ մեծ թափով կը յառաջանայ:

2. Երբեւեկութիւն. — Նոյնպէս թէ բնակչութեան ա-

ճուժը, թէ շարունակական խմբային արձակուրդները եւ թէ երթեւեկութեան վճարումի չափազանց աժնութիւնը պատճառ եղած են, որ մարդիկ ժամերով սպասեն կայարաններու առջեւ տոմս ապահովելու համար՝ բայց երկաթուղային նորանոր գծերու կառուցումով այս դժուարութիւնն ալ կորսնցուցած է իր թափը։

3. Հագուստեղէն.— Հագուստները ընդհանրապէս դուրս հացուցիչ են, բայց աւելի բարելաւելու համար այս կենսական պէտքը, իմ Միութեան Պարենաւորման Կոմիտար Միկոյեանի նոր հրահանգով ամէն կեդրոնի մէջ նոր հագուստեղէնի խանութներ սկսած են բացուիլ։

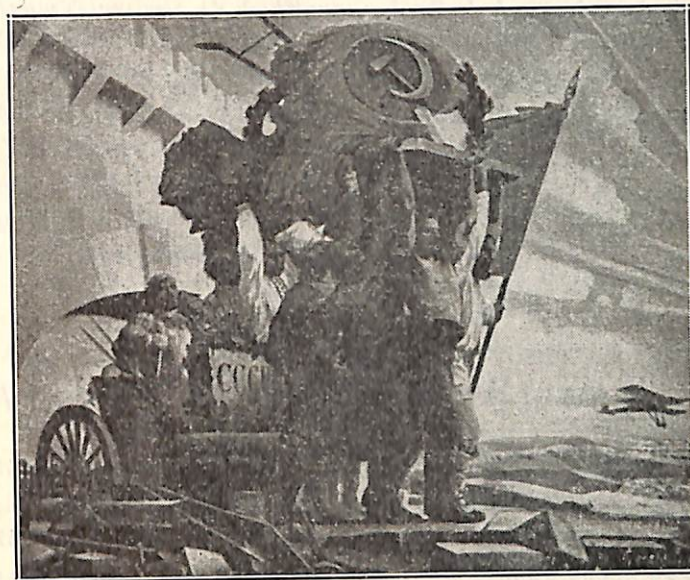
4. Սննդեղէն.— Վերջերս ստացուած հետեւեալ նամակը ցոյց կուտայ, թէ արդէն Հայաստանէն իմ մեկնելէս ասդի բաւական բարօքած է նաեւ անդեղէնի դներն ու այդ պակասն ալ կը դարձանուի լայն չափերով։—

...«Սերեյի Երվանդ, ստացայ փողը Տարկսինի միջոցով. շնորհակալութիւնս քեզանից, բայց լսել եյի..... ինչո՞ւ եյիր ուղարկել։

«Երվանդ ջան, նամակդ կարդացի որ դուք ուզում եյիք այստեղ գալ. յես գնացի, հարցրի Լուսաբաժինը, ասում են, յերբ վոր գայ գործը միշտ կայ. յերբ ցանկանում յես գալ, արի, գործի մասին մի մտածի։ Հիմա շատ լավացել է աստեղ, ամեն ինչ կայ, ձմեռվան պէս չի. հացի ֆիլոն արծի 4 ռուբլի (իմ Հայաստան եղած ժամանակ քիւօն 13 ռուբլի էր։ Անշուշտ այս ազատ վաճառքի համար էր, իսկ պետութիւնը կուտար բոլորին՝ քիւօն 60 կոպէկէն եւ միջին հաշուով անձկուրիս 500 կրամ հաց) կարող է պատահի որ ավելի էժան լինի...»

Խորհ. երկիրներու աշխատաւորութեան գիտակից մասը անցողական շրջանի յատուկ կարգ մը նեղութիւններ կը տանի քաջութեամբ, վստահ ըլլալով, որ այդ բոլորը ժամանակաւոր են միայն եւ աշխատաւորական երկրի մը ապագան աւելի փայլուն է։ Սա այ չեչտեմ, միանգա-

մայն, որ ամբողջ 160 միլիոննոց այս երկիրները կառավարելու միակ յարմար ձեւն է խորհրդային ռեժիմը եւ շատ իրաւամբ Հայաստանի ժողովուրդն ալ որդեգրած է այդ ձեւը եւ իր արժանաւայել տեղը դրաւ իմ Միութեան մէջ։

Խորհուրդներու Հանրապետութիւն
(Նկար Ս. Մ. Կարպովի)

ՆԵՐՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ՕՐԷՆՔՆԵՐ ԵՒ ՊԱՏԻՃՆԵՐ

Խորհ. Սոցիալիստական կարգերու որդեգրած սկզբունքով այսօր վերցած են շահագործումները, կաշառակերութիւնները, մեծ գողութիւններն ու անբարոյականութիւնը։

Ձեղճարարութիւնն ու գողութիւնը մանաւանդ պետական պաշտօնեաներու կողմէ՝ կը պատժուին առանց այլեւայլի միայն գնդակահարութեամբ: Նոյնը հակապետական դաւադիրներու համար:

Մինչ կապիտալիստական երկիրներու մէջ ամենամեծ ոճիր մը անպատիժ կը թողուի կաշառակերութեամբ, եւ փոքր յանցանքի մը կամ գողութեան մը համար մարդիկ կ'ենթարկուին տարիներու հիւժիւ բանտարկութեան, անդին՝ մեր փոքրիկ Հայաստանի մէջ՝ կը քննուին յանցանքներու շարժառիթները եւ նկատի առնելով պայմանները, ըստ այնմ յանցաւորները կ'առաջնորդուին Ուղղիչ Տուն (բանտ), ուր կը դաստիարակուին իրենց գործած յանցանքին համար եւ կարճ ժամանակէ մէջ կ'արձակուին, իսկ յանցանքի կրկնումի պարագային՝ կ'ենթարկուին աւելի խիստ պատիժներու:

ԸՆՏԱՆՆԵԿԱՆ

Այստեղ պիտի ջանամ ներկայացնել մի քանի երեւոյթները 10. Հայաստանի ընտանեկան կեանքի մասին:

Երկու չափահաս երիտասարդներ (այրը 19էն եւ կինը 17էն ոչ պակաս) կ'որոշեն ամուսնանալ եւ կազմել ընտանիք: Իրենց որոշմանը մէջ բացարձակապէս ազատ են, իսկ իրենց ծնողքը վճռական խօսք ըսելու իրաւունք չ'ունին, բայց կրնան խորհուրդ տալ եւ թելադրութիւններ ընել: Ամուսնութեան թեկնածուները կերթան Քաղաքացիական Վարչութեան մօտ, անպայմանօրէն անհրաժեշտ պետական բժշկական վկայական ի ձեռին եւ երկու կողմէն ալ մէյ մէկ երաշխաւորով:

Վարչութիւնը անոնց ամուսնանալու ազատ ցանկութիւնը ճշդելէ յետոյ, երաշխաւորներու ներկայութեան՝ Վարչութեան Նախագահի եւ Քարտուղարի կողմէ՝ վկայագիրը ստորագրելէ յետոյ, ամուսնութիւնը կատարւած կը համարուի: Արձանագրութեան մէկ օրինակը կը

մնայ Քաղ. Վարչութեան մօտ, իսկ միւսը ամուսնացողներուն կը տրուի իրր վկայական (լայսէնս):

Ահա այս է քաղ. ամուսնութեան ամբողջ ձեւականութիւնը: Ամուսնացողները յետոյ ազատ են դիմելու եւ կեղեցի, կրօնական պսակի համար, կամ ոչ: Այդ իրենց զիտնալիք բանն է: Նմանապէս անոնք կրնան հաւաքել բարեկամներով եւ ազգականներով եւ հանդէս, ուրախութիւն սարքել: Այդ ալ իրենց կամքին թողուած է:

Ամուսնալուծում.— Ինչպէս ամուսնական, նոյնպէս ալ ամուսնալուծման գործը կը կարգադրուի Քաղ. Վարչութեան կողմէ: Բայց այս պարագային Քաղ. Վարչութիւնը յաճախ պարտաւոր է լսել դատարանի վճիռը:

Օրինակ.— այր եւ կին, որ փոքրիկ չ'ունին, կը ներկայանան Քաղ. Վարչութեան իրենց ամուսնալուծման համար, եւ երբ կը տեսնուի թէ անհնար է այդ երկուքի միջեւ ամուսնական կեանքի շարունակութիւնը, Վարչութիւնը երկու կողմին ալ բաժնուելու ցանկութիւնը լսելէ յետոյ՝ կը բաժնէ դանոնք՝ ամուսնալուծման արձանագրութիւնով մը:

Բայց երբ անոնք կունենան մէկ կամ աւելի անչափահաս զաւակներ, այդ պարագային հարցը կերթայ դատարան:

Ժողովրդական դատարանը երկու ամուսիններու դժգոհութիւնը լսելէ յետոյ, ըստ օրինաց տրամադրութեան՝ անոնց բաժանումը կ'արտօնէ կամ կը մերժէ:

Ամուսնալուծման հարցը դատարանի մէջ մէկ քանի ձեւերով կը ներկայանայ: Օրինակ.—

Երբ ամուսինը կուզէ բաժնուիլ այս կամ այն պատճառներու վրայ պնդելով ու համոզուած, թէ այլեւս իրեն համար անհնար է շարունակել ընտանեկան կեանքը, մինչ կ'ինքն դժգոհ չէ եւ փոքրիկներ ալ ունին: Դատաւորը հետեւեալ ձեւով կը վճռէ.—

Լուծուած համարել կնթականերու ամուսնութիւնը,

երկուքի կիսել անոնց չարժական եւ անշարժ գոյքերը, անչափահաս զաւակներուն՝ մինչեւ չափահաս դառնալը՝ հօր ամսականէն բաժին հանել, իսկ կնոջը, մինչեւ անոր երկրորդ ամուսնութիւնը կամ աշխատանքի անցնիլը, ամուսինը պարտաւոր է հոգալ անոր անհրաժեշտ ծախսերը:

Դատարանը ինք կ'որոշէ այդ վճարումներու չափը, յենուելով ամուսնոյն ստացած ամսաթոշակին վրայ:

Իսկ երբ երախաները բաժնելու հարց կը ծագի եւ երկու կողմն ալ կուզեն զանոնք առնել, նախ նկատի կ'առնուի փոքրիկներու պէտք եղած մայրական խնամքը եւ երկու պարագային ալ երեխաները կը մնան մօր մօտ մինչեւ որ մայրական խնամքին այլեւս կարօտ չըլլան, իսկ անկէ յետոյ դատարանը իր վճիռը կուտայ, նկատի ունենալով փոքրիկներու ցանկութիւնը:

Բայց երբ երկու կողմն ալ երեխաները չեն ուզեր, փոքրիկները կը յանձնուին իրենց տարիքին համապատասխան մանկատներ եւ նկատի ունենալով տնտեսական վիճակը, ծախսերը կը վճարուին ծնողաց կամ կառավարութեան կողմէ:

Ամուսնալուծման վկայական չ'ունեցող անձինք, այր թէ կին, երկրորդ անգամ ամուսնանալու իրաւունք չ ունին, իսկ երբ ունին, ազատ են վերամուսնանալու:

Ծննդաբերութիւն. — Երբ քաղաքակիրթ ուրիշ երկիրներու մէջօրէնքը չթոյլատրեր վիժումը, ինչ որ պատճառ չէ սակայն որ հազարաւորներ տեղի ունենան, յաճախ վըտանգելով մօր կեանքը, այդպէս չէ սակայն Հայաստանի մէջ:

Եթէ կին մը յղութեան առաջին շրջանին մէջ է եւ չ'ուզեր զաւակ ունենալ, կը ներկայանայ պետական հիւանդանոց, ուր ծնողաց ստորագրութիւնը առնուելէ յետոյ՝ կ'ենթարկուի գործողութեան չափազանց լուրջ խնամքով մը եւ առանց վճարումի: Շատ անգամ ալ թոյլատրելի չէ մանաւանդ անդրանիկ զաւակի վիժումը, որ բաղձակող-

մանի կերպով նկատի կ'առնուի մօր առողջութիւնը եւ յետագային չվնասուելու պարագան:

Յղութեան ծրր շրջանին մայրը կը ներկայանայ ընկերային ապահովագրութեան գրասենակը, ուր ծնողաց կը տրուի պետութեան օժիտը (ղրամական նուէր) գալիք երախային պէտքերուն համար: Զէքը քաշուած կըլլայ Բանկօօսյի այս կամ այն խանութին վրայ, ուրկէ կը գընւին միայն երախայի վերաբերեալ իրեղէններ:

Ծննդաբերութենէն 3 ամիս առաջ մայրը կը դադրի աշխատելէ, եթէ աշխատաւոր է, եւ այդ շրջանին իր թոշակը կ'ստանայ լրիւ:

Հիւանդութիւն. — Կազմակերպուած է հիմնարկութիւն մը, որ կը կոչուի Ընկերային Ապահովութեան Ժողովրդական Գործաւորութիւն, որու պիւտճէին մէջ կը մտնեն ապահովագրութեան (ինչուրէնս) բոլոր ճիւղերը. — ծննդաբերութիւն, օժիտ, հիւանդութիւն, դեղօրայք, մահ եւլն.: Այս հիմնարկութեան պիւտճէն կը կազմեն ապահովագրական տոկոսները, զորս կը վճարեն բոլոր պետական, առեւտրական, գործարանային եւ մասնաւոր անձանց մեծ ու փոքր արհեստանոցները: Այլ խօսքով, ուր որ վարձու աշխատանք կայ, կը վճարուի 18 առ հարիւր, վարձողի կողմէ եւ ոչ վարձուողի:

Իւրաքանչիւր աշխատաւորի կը տրուի փոքր տետրակ մը, որ կը կոչուի «Հաշուաւոր», որուն մէջ նշանակուած կըլլայ իր ստացած թոշակին քանակը եւ իր խնամքին տակ դտնուող անձանց անուանները. — կիներ եւ 18էն վար զաւակները, մայր, հայր, քոյր եւ եղբայր, որոնք կը նըկատուին ապահովագրեալ, եթէ աշխատաւոր չեն. իսկ եթէ աշխատաւոր են, արդէն իրենք ալ կ'ունենան նոյն գրքոյկը եւ իրենց խնամքին ենթակաները ապահովագրուած կըլլան բոլոր դժբաղդութեանց դէմ:

Մահ եւ Ժառանգութիւն. — Ինչպէս ալ դժբաղդութեանց, նմանապէս մահուան պարագային ծախսը կը հո-

գացուի Ընկ. Ծառայութեան սնտուկէն: Մահուրնէ յետոյ, եթէ ընտանիքին մէջ կան անդործ, կամ աւելի ճիշդ է լսել՝ աշխատելու անկարողներ, Ընկ. Ապահովագրութիւնը անոնց կը յատկացնէ ամսաթոշակ: Իսկ երբ մեռնողը եղած է վաստակաւոր, հասարակական գործիչ կամ որակեալ բանուոր, այն ատեն մեռնողի ամսաթոշակը կանոնադրապէս կ'ստանայ անոր չ'աշխատող կիներ:

Ժառանգութիւնը մեր գիտցածին պէս չէ Հայաստանի մէջ: Ժառանգորդները իրենց ծնողաց բոլոր ունեցածին չեն տիրանար: Հայաստանի քաղաքացիական օրինագրքի ժառանգական գործերու վերաբերեալ հաստատածը այսպէս կը տրամադրէ. —

«Ժառանգորդները՝ դատարանի կողմէ իրենց այդ համգամանքը ճշդելէ յետոյ, իրաւունք ունին իրենց ծնողքներու քողած հարստութեան տիրանալ, շարժական կամ անշարժ, մինչեւ 10,000 ռուբլի արժէքով, իսկ մնացեալը կը դառնայ պետական սեփականութիւն:»

Ահա համառօտ կերպով ընտանեկան վիճակի վերաբերեալ երեւոյթները Հայաստանի մէջ: Իսկ բարոյական տեսակէտով մեր փոքրիկ Հայաստանը շատ աւելի բարձր է քան ուրիշ այլ երկիր:

Հոն զաւակ մը աւելի յարգանք ունի իր ծնողաց, քան թէ հոս: Բարեկամական զգացումները աւելի մաքուր են ընտանեկան յարկի տակ՝ քան հոս: Ուզած ատենդ, կիներ կամ ամուսինդ չես կրնար լքել, իսկ անբարոյականութեան մէջ գտնուողներ կ'ենթարկուին ամենախիստ պատիժներու:

Մէկ խօսքով, Խ. Հայաստանի մէջ ընտանեկան կեանքի բարոյական մակարդակը իր բոլոր կողմերով կանգնած է բարձրութեան գագաթնակէտի վրայ:

Կրօնական. — Յեղափոխութեան սկզբնական շրջանի խստութիւնները այժմ վերջ գտած են: Կրօնը ազատ է, բայց կը մշակուի, աւելի ազատ գաղափարներով, խղճի

եւ մտքի բանականութեան կրօնը, որ կը վերցնէ եւ կը թաղէ հինը, իր աւելորդապաշտութիւններով եւ կոտորածներով սերնդին արդիական մտածելակերպ խօսելու, խորհելու եւ գործելու մէջ:

Երբ Մոսկուա էի, քանի մը անգամ առիթն ունեցաւ ռուսական եկեղեցի երթալու, նոյնպէս Երեւանի մէջ: Ինչպէս պսակի եւ մկրտութեան համար կրնաս եկեղեցի դիմել, նոյնպէս նաեւ ուրիշ քաղաքացի ազատ է ուզած ատեն եկեղեցի երթալու եւ աղօթելու:

Հոս Ամերիկայի մէջ եկեղեցիներ ունինք, բայց քանի՞ հոգի կը յաճախէ, մինչ Երեւանի մէջ, երբ այցելութեան մը համար մտայ եկեղեցի, աւելի մեծ բազմութիւն տեսայ հոն, քան հոս: Սա ալ պէտք է ըսել, որ ինչպէս հոս՝ Ամերիկայի մէջ, նոյնպէս հոն՝ Մոսկ. երկիրներու մէջ երիտասարդներ հեռու կը մնան եկեղեցիէն:

ԱՅՅ ՄԸ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ

Յունվարի վերջերն էր, երբ աւելի որոշ տեղեկութիւն ստանալու համար, յարմար նկատեցի երթալ Էջմիածին, ուր տեսակցութիւն մ'ունեցայ Վեհ. Կաթողիկոսի հետ:

Երեւանէն Էջմիածին օրական երե անգամ մեկնող օթօպլուսեր կան: Առաւօտեան առաջին պլուսը առի, մօտաւորապէս 16 հոգի կար մէջը: Առողջարար, ցուրտ օդ մըն էր, զերօյէն 25 աստիճան վար:

Անցնելով Զանգուի կամուրջէն, ուղղուեցանք դէպի Վաղարշապատ. ճամբան հանդիպեցանք մի քանի գիւղեր եւ ժամէ մը հասանք Էջմիածին:

Վաղարշապատ. — Վաղարշապատի հիմը դրած է Հայոց Երուսաղէմ Ա. Թաղաւորը եւ կոչած Արտիմէդ ի պատիւ Արտեմիսի, յետոյ այս աստուածուհին հայեր անուանեցին Անահիտ: Ժամանակ մը ետք Վարդգէս Իշխան կը տիրէ եւ Արտիմէդ անունը կը փոխուի Վարդգէսաւանի. աւելի

ետք՝ Տիգրան Երուսնդեանի որդին Վաղարշ Թադաւորը տիրանալով քաղաքին, իր անունով կը կոչէ՝ Վաղարշապատ եւ կընդարձակէ զայն ու պարիսպներով կը պատէ եւ իր արքունիքը կը փոխադրէ այս նոր եւ ամրաշէն քաղաքը, որմէ յետոյ Վաղարշապատ կըլլայ Արշակունեաց թագաւորութեան կեդրոնը:

Հայոց այս երբեմնի նշանաւոր մայրաքաղաքը պատեւրազմներու առթիւ միշտ քանդումի ենթակայ եղած է: Իսկ Ծրդ դարու վերջերը Պարսիկները յարձակումով մը բոլորովին կը քանդեն դայն եւ Անիի անկումէն յետոյ Վաղարշապատ կ'անցնի Վրացիներու ձեռքը եւ 18րդ դարու վերջերը Ռուսաց տիրապետութեան կ'ենթարկուի, երբ արդէն փոքր եւ անշուք գիւղի մը վերածուած էր, բայց կ'սկսի վերստին կեանք ստանալ:

Վաղարշապատ շրջապատուած է նուիրական եւ պատմական յիշատակներ պարունակող լեռներով, դետերով եւ աւաններով: Արեւելեան կողմն է Շողակաթի ու Հրոփսիմեանց վանքերը, աւելի հեռուն՝ Զուարթնոցի աւերակ եկեղեցին եւ Երեւանը: Արեւմտեան կողմն է՝ Քասաղ գետը, հիւսիսային կողմը՝ Օշական գիւղը եւ Արա ու Արազած լեռները, իսկ հարաւային կողմը՝ Մեծաշմօր եւ Արաքս գետերը, Մասիսը, Ս. Գայիանէի վանքն ու Էջմիածինը, որու պարիսպները կից են Վաղարշապատի եւ այդ կից միջոցին վրայ են աւերակները Տրդատ Թագաւորի պալատի մնացորդներուն, որուն հոյակապ դռան կամարը դեռ կանգուն կը մնայ:

Ներկայիս Խ. Հայաստանի Կառավարութիւնը սկսած է պեղումներու աշխատանքի այստեղ:

Այժմ Վաղարշապատ ունի 1500 տուն: Հոս եւս չինարարութիւնը մեծ թափով կը յառաջանայ:

Էջմիածին.— Այսպէս, սահնակով լաւ շրջան մը ընելէ յետոյ Վաղարշապատի շուրջը, մտայ Էջմիածնի վանքը, 1600 տարիներու հնութիւն ունեցող Հայոց նա-

խամայր տաճարը, որ ամէն կարգի հարուածներու կուրծք տալով դիմացած է մինչեւ այսօր եւ պիտի մնայ ու շարունակէ իր գոյութիւնը որպէս միակ կեդրոնը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ:

Շրջափակի մէջ հանդիպում ունեցայ երկու վարդապետներու.

—Ներեցէք Հայրսուրբ, ո՞ր կողմն է վեհարանը, արդեօք կարելի՞ է տեսնել Վեհափառը:

—Անշուշտ, ինչո՞ւ է՝ ուղղուեցէք էս կողմ եւ բարձրացէք սանդուխներից վեր եւ կը հանդիպէք բարապանների...

Եւ ելնելով սանդուխներէն, բարապաններու միջոցաւ ներկայութիւնս յայտնեցի Կաթողիկոսին, յետոյ առաջնորդուեցայ ներս, անցնելով մեծ ու շքեղ հիւրասրահէն, որ զարդարուած էր լաւագոյն կահ կարասիներով, գորգերով, իսկ պատերը հին Հայ որմնանկարիչներու կողմէ նկարուած: Մտայ Վեհափառի գրասենեակը:

Գիմացս էր բազմած թիկնաթոռի վրայ՝ Խորէն Ա. Մուրադէկեան, Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, հաճելի անձնաւորութիւն մը, լուրջ, բարձրահասակ, զարգացած, նորընտիր Հայրապետը Հայոց:

—Յարգանքներս Վեհափառին:

—Խնդրում եմ նստէք. ի՞նչ է ձեր ազգանունը... արտասահմանից էք եկել... դէ լաւ... ինչպէ՞ս էք սիրում մեր Խ. Հայաստանը... նախապէս գտնուե՞լ էք Հայաստանում:

—Ոչ, Վեհափառ, բայց ես շատ լաւ տպաւորուեցայ Խ. Հայաստանէն, չէի սպասեր տեսնել այսքան յառաջիմութիւն, մանաւանդ ամէն ինչ Հայ լեզուով, հայկական զգացումով, մէկ խօսքով՝ հակապատկերը արտասահմանի անիմաստ եւ անտեղի լուրերուն, եւ ցաւալին այն է, որ այդ լուրերը հայերէ կը բղխին:

—Անշուշտ ցաւալի է, որ տակաւին գոյութիւն ունեն

էդպիսի Հայեր. ի՞նչ մտայնութեամբ ուզում են չարամբ տօրէն խօսիլ Ս. Հայաստանի դէմ: Բայց ոչինչ, նրանք էլ մի օր կհասկնան իրանց սխալները. պէտք է համայն Հայութիւնը որպէս սրբազան պարտականութիւն դուրս դուրայ իրա հայրենիքի վրայ, քանզի 13 տարիներ չըջանաւ ընդ երկուսից գիտակցութեամբ, աշխատել է ժողովրդի բարօրութեան համար եւ շինարարութիւններ է կատարել, սա մի պարզ ապացոյց է ինքնին:

—Վեհափառ, ինչպէ՞ս է Ս. Հայաստանի Կառավարութեան վերաբերմունքը հանդէպ էջմիածնի:

—Ոչ մի պատճառ դժգոհութեան. մենք մեր կրօնական իրաւասութեանց մէջ ազատ ենք, ըլլայ Ս. Կառավարութիւնը ըլլայ Հայ ժողովուրդը միշտ յարգանք ունին էջմիածնի հանդէպ. ոչ մի արգելք եկեղեցական արարողութեան, ոչ մի բռնարարում Հայս. Եկեղեցւոյ իրաւանց:

—Վեհափառ, արտասահմանի մէջ լսեցինք, թէ Հայ եկեղեցական իրերը, մանաւանդ Եջմիածինը կողոպտուած են պօլլեւիքներէն. ճի՞շդ է:

—Ձարմանալի բաներ էք ասում. ոչ մի կողոպուտ չի եղել. պատերազմի ժամանակ շատ մը դոյքեր փոխադրուած էին այլուր, ապահովութեան համար, բայց այսօր բոլորն էլ մեր ձեռքումն են. երբ պատրաստ էք գնալու, ձեզ կընկերակցի մեր վարդապետները մին եւ կպտտէք էջմիածնի հնադարանը ու ձեր աչքերով կտեսնէք. ունենք նաեւ մեր մատենադարանը, պետութեան հսկողութեան տակ, զանազան հնութիւնների ճոխ հաւաքածոյ մը, բայց այսօր վարիչի հանգստի օրն է, էգուց կամ մի ուրիշ օր դարձեալ եկէ՞ք որ տեսնէք բոլորին... ի՞նչ է ձեր պարապմունքը:

—Նկարչութեամբ եւ գարդանկարչութեամբ կ'ղբաղիմ, Վեհափառ:

—Պէտք է Հայաստան գայի՞ք դարնան կամ աշնան, մեր

երկիրը ճոխ նիւթեր շատ ունի արուեստագէտների համար:

—Վեհափառ, փափաքս է կրկին գալ, երբ պայմաններս ներեն, եղբօրս այցելութիւն մ'եւս տալու նպատակով: Քանի՞ կրօնական պաշտօնեաներ կան էջմիածնի մէջ եւ կանոնաւոր եկեղեցական արարողութիւն կը կատարուի՞:

—Ունենք 19 վարդապետներ եւ օրական երեք անգամ ժամերգութիւն տեղի է ունենում:

Այսպէս մօտ երկու ժամ խօսակցելէ յետոյ Վեհ. Կաթողիկոսի հետ, վարդապետի մը առաջնորդութեամբ մտայ էջմիածնի եկեղեցին, որուն շուրջն էին անցեալ Կաթողիկոսներու դամբարանները, որոնցմէ մի քանին նօթագրեցի. — Ալեքսանդր Ա. Նոր Զուղայեցի, Յովհաննէս Ա. Կարբեսի, Ներսէս Ե. Աշտարակեցի, Գէորգ Դ. Քէրէստէճեան՝ Կ. Պոլսեցի, Մկրտիչ Ա. Խրիմեան (դամբանին վրայ գրուած՝ «Նուազող Վչտից Հայրենեաց Հայոց»), Մատթէոս Բ. Իզմիրլեան եւ Գէորգ Ե. Սուրէնեան, Մայր Աթոռի 128րդ գահակալը:

Շատ հետաքրքրական էր Մայր Տաճարը. շատ մը քրիստոնէական նկարներու կարգին կային Թադէոս եւ Բարդողիմէոս Առաքեալներու նկարները՝ նկարուած Ստեփաննոս Լեհացիի եւ Նաղաշ Յովնաթանի կողմէ: Իջման վայրը, որ կը գտնուի Տաճարին կեդրոնը չորս մարմարեայ սիւներով, կըսուի թէ Տրդատ Թադաւոր շինել տրւած է, որուն վրայ կանգնած է ոսկեգօծ կաթողիկէ մը՝ ներկայացնող էջմիածնի գմբէթները, Հայրապետի Աթոռը, խաչերը, կանթեղները, եւլն.:

Տաճարի Աւագ սեղանի աջ կողմէ է հնադարանը. —ընդարձակ սրահ մը, դարակները լեցուն հնութիւններով, Անիի չըջանէն մնացած արծաթեայ խաչերու ճոխ հաւաքածոյ մը, հին Հայ Թագաւորներու կողմէ էջմիածնին նուիրուած պատարագի հագուստներ, կոնքեր, միւռոնի կաթսաներ՝ տեսակ տեսակ, թանկագին շուրջառներ՝

նուրբ ասեղնագործութեամբ, Կաթողիկոսներու եւ Եպիսկոպոսներու վերաբերեալ գաւազաններ՝ փղոսկրէ միակտոր շինուած, Գրիգոր Լուսաւորչի Աջը՝ արծաթեայ կազմուածքի մէջ ամփոփուած, Կենաց Փայտը, Գեղարդը... եւ ինչե՛ր, ինչե՛ր...

Այս բոլորը տեսայ եւ համոզուեցայ, թէ որպիսի պատմական հնութիւններ եւ առօրեայ եկեղեցական իրեր հոգածութեամբ կը պահուին Խ. Հայաստանի Կառավարութեան թոյլտուութեամբ, Մայր Աթոռի հովանիի ներքեւ:

Խ. Հայաստանի Մարգիկներու Տոպագի
Բաֆֆի Փողոցի վրայէն

Վ Ե Ր Ա Դ Ա Ր 2 Ս

Փետր. 20ին ձգեցի Խ. Հայաստանի մայրաքաղաք Երեւանը եւ նոյն ճամբով մեկնեցայ Մոսկուա, իսկ Մարտ 16ին Օտեսայէն Խորհ. «Զիչերին» շոգենաւով մեկնեցայ

Սեւ Ծովէն դէպի Պոլիս եւ Մարտ 18ին հասայ Վոսփորի նեղուցը:

Տաս ժամ մնացի Պոլսոյ առջեւ, բայց անկարելի եղաւ ցամաք ելլել, քանզի թուրք բարեկամներ շատ հիւրասէր չգտնուեցան, հոգ չէր թէ Ամերիկեան քաղաքացի էի, բաւական էր որ թուրքիա ծնած էի: Խ. Հայաստանի քաղաքացիներէն զատ ուրիշ Հայերու համար նոյնիսկ վտանգաւոր է անցնիլ թուրքիոյ ջրերէն: Արդէն Երեւանի թրքական հիւպատոսը վիզէ չէր տար եւ նոյնիսկ պատհիրեց, որ ուրիշ ճամբով երթամ: Բաւական սուղի պիտի նստէր վրաս այս յանդգնութիւնը:

Շոգենաւին մէջ հանդիպում ունեցայ Փրօֆ. Մառ Նիկոյայէվիչի եւ քանի մը Ռուս գիտնականներու, որոնք կերթային թուրքիա, հետախուզական նպատակներով: Հետաքրքրական մէկն է Փրօֆ. Մառ, որ ծանօթ է որպէս հնախոյզ եւ Անիի պեղումներուն մէջ մեծ դեր կատարած է: Ան հմուտ է շատ մը լեզուներու, ինչպէս նաեւ հայերէնի:

Մարտ 30ին ձգելով Պոլիսը, Էգէական Ծովէն անցայ Սեւանիկ, Իզմիր, Բերէ, Աթէնք՝ Յունաստանի գեղեցիկ մայրաքաղաքը՝ պատմական յիշատակներով լի, Բոսոս՝ Իտալական կղզին, որու մեծ մասը բերդերով շրջապատւած՝ շինուած խաչակիրներու ժամանակին, Կիպրոս, ուրիշ կը տեսնուին Կիլիկիոյ Տաւրոսեան լեռները. յետոյ անցայ Եաֆա եւ Ալլիլ 4ին հասայ Պէյրութ:

Նոյն օրն իսկ այցելեցի Անթիլիասի Կաթողիկոսարանը՝ եւ երկու ժամ տաք խօսակցութիւն մը ունեցայ Սահակ եւ Բաբգէն Կաթողիկոսներու հետ, որոնք հետաքրքրութեամբ կը լսէին Հայաստանի լուրերս, եւ նկատեցի, որ Հայ կղերը, ուր որ ալ ըլլայ ան, կապուած է եւ յարգանք ունի Մայր Աթոռին:

Եղբօրս եւ քրոջս այցելելու նպատակով անցայ Հալէպ եւ Սուրիան ձգելով՝ մեկնեցայ Պաղեստին, Երուսաղէմ:

Հոս եւս այցելեցի Պատրիարք Թորգոմ Արք-ի, որ հօրս հին բարեկամն եղած է, ինչպէս Սահակ Կաթողիկոսը:

Յիշատակելի են Ս. Յակոբի Վանքը, Ս. Փրկիչը, Յարութեան Տաճարը, Հրեշտակապետը, Աստուածամօր Գերեզմանը, Գեթսեմանին եւլն: Այս սրբալայրերու մէկ երրորդը Հայերու ձեռքն է:

Հետզհետէ անցայ արարական անապատէն դէպի Գանթարա եւ Գահիրէ (Եգիպտոս): Այստեղ եւս այցելեցի Բուրգերը, Կենդանեաց Պարտէզը, Մատենադարանը, Փառաւոններու Թանգարանը, Մամլուքներու Մզկիթները, Նեղոսի Թումբերը, Յովսէփ Գեղեցիկի Բերդը եւ Զրհորը եւլն:

Եգիպտոսէն Իտալիոյ ճամբով եկայ Մարսէյլ, անկէ՛ Փարիզ, ուր եւս պտտեցայ հռչակաւոր վայրերը եւ Յունիս Ցին Հավրէն նաւ նստելով 18ին հասայ Միացեալ Նահանգները, վեց ամսուան հաճելի եւ հետաքրքրական ճամբորդութենէ մը յետոյ:

Ճամբու այս շրջաններուն մէջ հանդիպեցայ բազմաթիւ հայերու եւ հետաքրքրուեցայ անոնց դիրքի եւ տնտեսական վիճակի մասին:

Արտասահմանի Հայութեան մեծամասնութիւնը հետաքրքրուած է մեր Խ. Հայաստանով եւ անոր փափաքն է օր առաջ մեկնիլ օտար հորիզոններէն դէպի վերաշինուող Հայաստանը, առաջին իսկ ներկայացած առիթով:

Իրապէս խղճալի է Յունաստանի եւ Սուրիոյ Հայ գաղթականներու վիճակը: Մեծ մասամբ թիթեղէ եւ հին տախտակներու կոտրուանքներէ շինուած խրճիթներու մէջ կ'ապրին:

Յունաստանի, Սուրիոյ, Պաղեստինի եւ Եգիպտոսի մէջ Հայ ժողովրդի մեծամասնութիւնը հետաքրքրութեամբ եւ հրճուանքով մտիկ կ'ընէր ինձ. սակայն հանդիպեցայ նաեւ այնպիսի Հայերու, որոնք, ցաւալի է ըսել, երբ կը լսէին Հայաստանի իրականութեան մասին, որ կը

պատմէի եւ առանց չափազանցութեան, որպէս ազատ Հայ քաղաքացի մը, որ հիացումով եւ ուրախութեամբ բաժնուած է Խ. Հայաստանէն, անմիջապէս «պուշեւիկ», «կոմունիստ» մակդերները կը փակցնէին, ինչպէս հոս ալ:

Ասոնց բոլորին, նոյնպէս այն բոլոր կուսակցական չէֆերուն եւ կամ եկեղեցիի ու դրօշակի պատրուակներու տակ հակաՀայաստանեան պրոպականտ մղողներուն, ինչպէս նաեւ «չեղոք»ի դիմակին տակ դործող նորելուկ «աղդասէր»ներուն:—

Բարեկամներ, եթէ իրական հայրենասէրներ էք ու կուզէք մանաւանդ գաղութներու Հայութիւնը պահել իր խաղաղ վիճակին մէջ, օտար պետութիւններու հովանիին տակ, որոնք արդէն սկսած են արհամարհական եւ թշնամական աչքով դիտել մեզ, դադրեցուցէ՛ք ատելութեան, թշնամական ձեր ընթացքը Հայաստանի հանդէպ եւ անցեալի տիտուր յիշատակներու վերջին մնացորդ դրօշի կամ այլ խնդիրներով մի՛ աշխատէք եղբայրասպանութեան մղողել Հայ ժողովուրդը ու սղտորել եւ խաթարել անոր ըզգացումները:

Յաւալի է ըսել, թէ Դաշնակցութիւնը, իր կուսակցական բարձունքէն թաւադրուած, վերջին ճիգեր կը թափէ իր մի քանի չէֆերով, որոնց վզին վրայ ծանրացած երկաթեայ չղթաները աւելի կը նեղացնեն զիրենք՝ երբ կը լսեն Խ. Հայաստանի բանւորագիւղացիական Կառավարութեան զօրաւոր մուրճի հարուածներով կատարած վերելքը, շինարարական բոլոր մարգերուն մէջ:

Ո՞ւր է տեսնուէր, որ կուսակցութիւն մը, որուն անունը իսկ մնացած չէ Խ. Հայաստանի մէջ, ելլէ եւ «աղդ յին» պոչ մը կախէ դրօշի մը, որուն ծալքերուն տակ արիւն ու արցունք է հոսել միայն: Այդ դրօշի շրջանի սովորմահ ու արեան դաշտ կազմող Հայաստանը գոյութիւն չ'ունի հիմա:

Այսօրուան գոյութիւն ունեցողը խորհրդային Հայաստանն է, որ 13 տարիներու շինարար շրջան մը բոլորած է արդէն: Գացէք, ձեր աչքերով տեսէք միլիոնաւոր Հայութիւնը եւ անոր ընդգրկած դրօշը, որ կարմիր է, բոցավառ, յեղափոխութեան, յաղթանակի եւ ազատագրութեան դրօշը, որ պաշտպանած է, կը պաշտպանէ եւ պիտի պաշտպանէ մեր խ. Հայրենիքը:

Յարգենք դայն, խոնարհինք անոր առջեւ: Այն մուրձով ու մանդաղով կը դիմաւորէ մեզ բոլորիս: Այն օտար չէ, մեր եւ ձեր եղբայրներն են դայն վեր բռնողները:

600 տարիներ օրօրուեցանք երազներով, անթիւ դոհեր տուինք, յեղափոխական ցոյցեր ըրինք, մեծ մասամբ օտարներու դրդումներով, — ձգեցին մեզ անտէր, անօգնական, ամէնքը մեզի դաւաճանեցին, իրենց աշխարհակալական նպատակներուն մեզ որպէս գործիք դործածեցին, յիշեցէք Սասունը, Պապ Ալին, Զէյթունը, Պանք Օթոմանը, Գարահիսարը, իսկ վերջերս Կիլիկիոյ պարպումի տեսն՝ Մարաշի, Հաճնոյ դէպքը՝ շնորհիւ Ֆրանսացիներու, Հալէպի ջարդը՝ Անգլիական բանակին քիթ տակ եւ վերջապէս 1918 — 1920 Դաշնակցական Կառավարութեան շրջանին՝ անգլիական ազդեցութեան տակ, որու թնդանօթները չէին կրնար հասնիլ Արարատի դադաթը, Ալեքսանդրապոլի ջարդը...

Յաւալի է, որ այս դէպքերու իմաստը տակաւին ըմբռնած չէ կամ չ'ուզեր ըմբռնել Հայ Ժողովրդի մէկ մասը եւ տակաւին կ'օրօրուի այն երազով, որ օրմը կրկին օտար պետութիւններու միջնորդութեամբ պիտի վերագրուէ Հայաստանը եւ հոն տնկէ իր Եռագոյնը...

1920 Նոյեմբերեան Յեղափոխութեամբ սկսած է ոսկեդարեան պատմութիւն մը Հայ Ժողովրդին համար, երբ Հայաստանի աշխատաւորութեան շնորհիւ երկիրը ձերբազատուեցաւ բնիկ եւ օտար չափազործողներու լուծէն ու խորհրդայնացաւ բանւորադիւղացիութեան միահա-

մուռ կամքով: Այսօր հոն կը տիրէ ազատ ու անկաշկանդ աշխատանքն ու խաղաղութիւն եւ նոր կեանք կայ ամէն կողմ:

Ինչպէս խորհրդային միւս երկիրները, նոյնպէս Հայաստանը որպէս սկզբունք ընդգրկած է եղբայրական եւ բարեկամական ձեռք կարկառելը բոլոր ազգերու եւ հեռու կը մնայ պատերազմական աւերիչ գործողութիւններէ. բայց ոեւէ թշնամական յարձակման դէմ այն պատրաստ է եւ արթուն ու այսօր խ. Հայաստան ունի զօրաւոր, առօրյ, կանոնաւոր եւ ամենալերջին արդիականութեամբ զինուած բանակ մը, որ անբաժան բազուկն է Անգրիովկասեան եւ Համամիութենական այն միլիոնաւոր եւ ուժեղ Կարմիր Բանակին, որ կարող է չափուիլ եւրոպական բանակներու հետ եւ փառաւոր դաս մը տալ:

Եթէ կուզէք մնալ ձեր բարձրութեան վրայ եւ յարգաքը վայելել ապագայ Հայ սերնդին, պարտուած քաջ զինորդականներու պէս յանձնեցէք ձեր սուրբը ձեզի յաղթողներուն եւ մի դաւաճանէք ձեր հայրենիքին:

Այն ատեն է միայն, որ դուք պիտի ճանչցուիք որպէս Հայ հայրենասէրներ:

Համախմբենք մեր ուժերը Հայաստանի Սոցիալիստական խորհրդային Հանրապետութեան շուրջ եւ այդպիսով միայն պիտի բարձրանանք ու բարձրացնենք մեր Ժողովուրդը եւ խ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ:

Էջ 15ի, 22ի, 24ի եւ 32ի նկարները սիրով տրամադրուած են այս գրքոյի նկար, վերջերս Հայաստանէ վերադարձող Տօֆ. Կարապետ Կիւլեգեանի կողմէ, որուն կը յայտնեմ իմ խորին շնորհակալութիւնները:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0387908

25 K

5449

ԳԻՆ 25 ՍԷՆԹ

ՏՊԱՐԱՆ ԿՈՌԻՆԿԻ
ՖԻԼՍՏԵԼՖԻԱ
1 9 3 3

9(47.925)
Ն-57